

RAUF BƏHMƏNLİ

**ERMƏNİ PLAGİATINA
MƏRUZ QALMIŞ
QƏRBİ AZƏRBAYCAN
YALLILARI**

Ü.Hacıbəyli adına Bakı Musiqi Akademiyasının
Elmi Şurasının 18 mart 2022-ci il tarixli iclasının
(06 №-li protokol) qərarı ilə kitabın çap
edilməsinə icazə verilmişdir.

BƏHRAM NƏSİBOV
YARADICILIĞININ TƏBLİĞİ
İCTİMAİ BİRLİYİ

- Layihə rəhbəri: Adil NƏSİBOV**
“Bəhram Nəsibov yaratıcılığının təbliği”
İctimai Birliyinin rəhbəri
- Elmi redaktor: Gülnaz ABDULLAZADƏ**
Azərbaycan Respublikasının Əməkdar İncəsənət xadimi,
fəlsəfə elmləri doktoru, professor
- Rəyçilər: Elnarə DADAŞOVA**
Azərbaycan Respublikasının Əməkdar İncəsənət xadimi,
sənətsünaslıq üzrə fəlsəfə doktoru, professor
- Nuridə İsmayılzadə**
sənətsünaslıq üzrə fəlsəfə doktoru, dosent
- Malik Quliyev**
Azərbaycan Respublikasının Əməkdar müəllimi,
sənətsünaslıq üzrə fəlsəfə doktoru, professor

Təqdim olunmuş kitabda vaxtilə İrəvan bölgəsində yaranmış Azərbaycan yallı rəqslərinin ermənilər tərəfindən necə saxtalaşdırıldığı geniş şəkildə və tutarlı faktlarla təhlil edilərək ifşa edilmiş, həmin bölgəyə aid 43 yallı havasının not yazıları işıqlandırılmışdır.

Rauf Bəhmənli. Erməni plagiatına məruz qalmış Qərbi Azərbaycan yallıları. Bakı, “İmza” nəşrlər evi, 2022, 112 səh.

ISBN:978-9952-39-442-1

© Rauf Bəhmənli - 2022

*Təqdim olunan kitab 27 sentyabr 2020-ci ildə
başlanan İkinci Qarabağ müharibəsində
Azərbaycan Silahlı Qüvvələrinin, başda
cənab Prezidentimiz, Ali Baş Komandan
İlham Əliyevin rəhbərliyi ilə 30 ilə yaxın
işğal altında olan torpaqlarımızın azad
edilməsində qazandığı tarixi qələbənin
nailiyyəti kimi, 2020-ci il 10 noyabr tarixində
imzalanmış üçtərəfli (Azərbaycan, Rusiya,
Ermənistan) bəyanatın 9-cu maddəsində
nəzərdə tutulan “Zəngəzur dəhlizi”nin
açılmasına həsr olunur.*

Azərbaycan Respublikası
Prezidentinin İşlər İdarəsi
PREZİDENT KİTABXANASI

ERMƏNİ PLAGIATINA MƏRUZ QALMIŞ QƏRBİ AZƏRBAYCAN YALLILARI

Bu gün Azərbaycanın tarixinə dərinədən bələd olan bütün dünya tarixçiləri təsdiq edirlər ki, indiki Ermənistan ərazisi əvvəllər Azərbaycana məxsus olub. Onun qərinalər ötüb gələn tarixi sübut edir ki, hələ Orta əsrlərdə (1747–1820-ci illər) Azərbaycan ərazisi 6 sultanlıq, 20 xanlıqdan ibarət idi və bu xanlıqlardan da biri məhz, İrəvan xanlığı olmuşdur.

Ermənilər İrəvana ilk dəfə 1828-ci ildə İran ilə Rusiya arasında imzalanan “Türkmənçay” müqaviləsindən sonra (40000 nəfər) və 1829-cu ildə Rus imperiyası ilə Osmanlı dövləti arasında bağlanmış “Ədirnə” sülh müqaviləsindən sonra (90000 nəfər) köçürülmüşlər. Rus imperiyasının himayəsi altında planlı və mərhələli şəkildə Azərbaycan ərazisinə köçürülən ermənilər əsasən İrəvan, Naxçıvan və Qarabağ xanlıqlarında yerləşdirilmişlər. Məhz, həmin dövrdən sonra ermənilərin İrəvana kütləvi axını başlamışdır. İllər ötdükcə say etibarilə get-gedə artan ermənilər məskunlaşdıqları torpaqların əsl sakinləri olan azərbaycanlıları təhdid edərək öz ata-baba yurdlarından qovmağa başlamış, getmək istəməyənləri qətlə yetirmiş, evlərini yandırmış, kütləvi qətlər törədərək öz istəklərinə nail olmuşlar. Bu qırğınlara son qoymaq üçün 1918-ci ilin 29 may tarixində o zaman yaradılmış Azərbaycan Milli Şurasının qərarı ilə İrəvan ermənilərə verilmişdir. Bununla da Azərbaycanın İrəvan xanlığının mərkəzi 91 il sonra Qafqazda yeni meydana gələn Ermənistan dövlətinin paytaxtına çevrildi.

Sonrakı tarix göstərdi ki, ermənilər bu qazandıqları ərazi ilə kifayətlənməyərək azərbaycanlılara qarşı etnik təmizləmə siyasətini davam etdirmiş, İrəvan torpağının bütün bölgələrindən azərbaycanlıları qovmuş, onların yerinə qaçqın erməni ailələrini məskunlaşdırmışlar.

Qaçqın kimi İrəvan xanlığına köçürülən ermənilər Ermənistan dövləti yaranana kimi azərbaycanlılarla bir yerdə, kompakt şəraitdə yaşadıkları

üçün bu xalqın dilini, adət-ənənəsini, folklorunu, mədəniyyətini, incəsənətini, ümumiyyətlə, bütün yüksək dəyərlərini mənimsəmiş, zaman ötdükcə bu dəyərlərin özlərinə məxsus olduğunu iddia etmişlər. Onlar gələcəkdə ermənilərin bir “xalq” olduğunu təsdiqləmək üçün, eləcə də Ermənistan adlı dövlətin varlığını sübut etmək üçün bu dəyərlərə yiyələnmək arzusunda idilər. Bu məkrli düşmən illər sonra “Qədim Ermənistan” mifini (əfsanəsini) yaratmaq üçün İrəvan ərazisinin azərbaycanlılara məxsus bütün müsəlman məscidlərini, qədim tarixi abidələri dağıtmış, şəhər və kəndlərin adlarını dəyişərək erməni adları ilə əvəz etmişlər.

Ermənilərin azərbaycanlılardan mənimsədikləri ən mühüm sahələrdən biri musiqidir. Azərbaycan xalq musiqisi ilə toy şənliklərini keçirən, xalq musiqimizin təsiri altında tərbiyə olunaraq nəsillənən dəyişən ermənilər bu gün həyasızcasına həmin musiqinin erməni folkloruna aid olduğunu sübut etməyə çalışırlar. Bunun üçün onlar uzun illər boyu Azərbaycan xalq mahnılarının şeir mətnlərini erməni dilində yazılmış mətnlərlə əvəzləmiş, rəqs melodiyaımızın adlarını dəyişmiş, xalq musiqimizin melodik məzmununa yad intonasiyalar daxil etmişlər.

Xalq rəqslərimizin ermənilər tərəfindən mənimsənilməsində ən zərərçəkmiş janrlarından biri – “yallı”lar olmuşdur. Hər kəsə məlumdur ki, yallı kollektiv şəkildə oynanılan kütləvi rəqsdir və hər bir yallının da öz fərdi oyun qaydası, gediş hərəkətləri vardır. İrəvanda və onun digər mahallarında vaxtilə azərbaycanlılar tərəfindən yaradılmış və sevilə-sevilə oynanılmış yallı havaları artıq ifa edilmirdi. Çünki yallıların gediş hərəkətlərini bilən insanlar öz doğma yurdlarını tərk etdikdən sonra pərakəndə şəkildə Azərbaycanın müxtəlif bölgələrinə səpələnmiş, digər qonşu dövlətlərin ərazilərində məskunlaşmışlar. Uzun illər boyu oynanılmayan İrəvan yallılarımızın zaman ötdükcə həm xoreoqrafik gediş hərəkətləri, həm də musiqi məzmunu unudulmuşdur. Həmin yallıların yenidən bərpa edilməsi üçün Azərbaycanın bütün bölgələrini əhatə edən tədqiqatlar aparılmalı idi. Çünki İrəvandan məcbur çıxarılmış ailələrin harada, hansı bölgədə, hansı kənddə məskunlaşdıqları bəlli deyildi. Həmin insanların yaşadığı ünvanı öyrənmək, yallıların musiqisini və oyun

qaydalarını bilən şəxsləri tapmaq çox uzun zaman tələb edirdi. Təəssüflər olsun ki, həmin yallılar zamanında toplanmamış, müəmmalı səbəblərdən bu işə laqeydlik göstərilmişdir. Bundan istifadə edən ermənilər isə vaxtilə azərbaycanlılardan öyrəndikləri yallıların adlarını dəyişərək, onlara yeni xoreoqrafik quruluş verərək oynamış və bu gün də bir çox dünya ölkələrinin səhnələrində erməni rəqsi kimi nümayiş etdirməkdədirlər.

İrəvanda yaranmış yallı havalarımızın toplanmasında bir tədqiqatçı kimi özümü çox şanslı sayıram. Belə ki, artıq 38 ildir Azərbaycanın demək olar ki, bütün bölgələrini gəzərək, ustad sənətçilərlə, qocaman ifaçılarla görüşərək onların ifasından 500-ə yaxın qədim rəqs melodiylarını əldə etmiş, onların tarixini, ifa xüsusiyyətlərini, ritmik məziyyətlərini və s. geniş təhlil etmiş və notlaşdırmışam. Bu tədqiqatlar zamanı görüşdüyüm sənətçilər içərisində, məhz İrəvandan köçüb gəlmiş musiqiçilər də olmuşdur. Onlar öz doğulduğu torpaqlarda tanınmış musiqiçilərdən olmuş, hər zaman elin toy şənliklərində bir sənətkar kimi iştirak etmişlər. Çox sevindirici haldır ki, həmin sənətçilərin ifasından İrəvanda və onun müxtəlif bölgələrində yaranmış 40-dan çox yallı havasının melodiyasını əldə edə bilmişəm. Bu yallılardan “Ağbaba”, “Çəmbərək” (ikinci adı “Daban durma”), “Ulu yurd”, “Gülbəndi”, “Hərbə-zorba” (ikinci adı “Üz-üzə”), “Göyçə”, “Qaraçuxa” (ikinci adı “Zağalı”), “Uğur bəyi”, “Hacı Nəzər”, “Məzrə”, “Tərs yallı” (ikinci adı “Qarabağ”), “Gülü basma”, “Çəçələ barmaq” və başqalarının adını qeyd edə bilərik. Onu da xatırlatmaq istəyirəm ki, bu yallıların not yazıları, eləcə də Yallı janrının tarixi, onların lad-məqam, metr-ritm xüsusiyyətləri, gedış hərəkətləri və s. haqqında 2018-ci ildə nəşr olunmuş “Azərbaycan yallıları” məcmuəsində [1] və 2021-ci ildə çapdan çıxmış “Azərbaycan qədim rəqs havaları” monoqrafiyamda [2] ətraflı işıqlandırılmışdır (şəkil 1).

Şəkil 1: R. Bəhmənlinin “Azərbaycan yallıları” və “Azərbaycan qədim rəqs havaları” məcmuələri

Əldə edilmiş yallıların dərin tədqiqatı göstərdi ki, bu rəqslərin bir çoxu ermənilər tərəfindən müxtəlif yollarla saxtalaşdırılaraq mənimsənilmişdir. Həmin yallılardan bəziləri haqqında daha geniş məlumat vermək istəyirəm.

KÖÇƏRİ

Azərbaycanda ən məşhur yallılardan biri “Köçəri”dir. Bu yallı ona görə məşhurdur ki, təkcə yarandığı tarixi ərazidə deyil, Azərbaycanın hər yerində, hər bölgəsində tanınır, səslənir və oynanılır. Yallını yalnız kişilər ifa edir. Çünki rəqsdə çətin oynanılan ayaq hərəkətləri mövcuddur. Rəqsin adı qədim tərəkəmə tayfalarının yaşam tərzinə həsr olunaraq “Köçəri” adlandırılmışdır. Belə ki, əsasən heyvandarlıqla məşğul olan köçəri tayfaları öz yaşayışlarını təmin etmək üçün mal-qaralarını, qoyun sürülərini yay aylarında dağlara, yaylaqlara, qışda isə isti bölgələrə, “aran” rayonlarına köçürərdilər. Yəni yallıya verilən ad – “köç”, “köçmək” mənasını daşıyır.

Ermənilər bu rəqsi özlərinin qəhrəmanlıq simvolu, erməni xalqının qəlbi adlandırırlar. Onlar “Koçari” (Թոչարի) kimi tələffüz etdikləri yallının adının “qoç” sözündən yarandığını və rəqsin quruluşundakı əsas süjet

xəttinin “qoyun sürüsündə iki qoçun döyüşməsi” olduğunu qeyd edirlər. Bu haqda ermənilərin 2016-cı ildə ekranlaşdırdıqları sənədli filmi də mövcuddur. «Душа танца – армянский Кочари» kimi adlanan həmin sənədli filmdə qeyd etdiyimiz məlumatlar və qoç döyüşünü əks etdirən rəqs nümayiş olunmuşdur. Onu da qeyd etməliyik ki, həmin yallı qadın və kişilərin birgə ifası kimi təqdim edilmişdir. [16]

Tədqiqat zamanı Rusiya Federasiyasının “Sənədli filmlər Arxivi”ndə saxlanılan “Köçəri” yallısı haqqında çəkilmiş başqa bir erməni sənədli filmi əldə olundu. 1957-ci ildə çəkilmiş bu film ermənilərin söylədiyi məlumatların tamamilə əsassız və saxta olduğunu sübut edirdi. [17]

İkinci filmin nümayişi göstərdi ki, əvvəllər yallıda heç bir qoç döyüşü imitasiya olunmamışdır. İlk filmdən fərqli olaraq burada yallı iki hissəlidir və yalnız kişilər tərəfindən ifa edilir. Ermənilərin film çəkilən dövrdə yaşayan nəslə yallını azərbaycanlılardan necə öyrənmişdilsə, həmin hərəkətlərlə də oynayıblar. Deməli “Köçəri” rəqsinin etimologiyası, adının mənası haqqında ermənilərin söylədiyi fikirlər tamamilə yanlışdır.

Erməni musiqişünasları və tədqiqatçıların yazılarında “Köçəri” yallısının bir neçə növünün olması haqqında məlumat verilir, onların adları qeyd edilir. Məsələn, 1976-cı ildə Moskvada, “Sovet ensiklopediyası” nəşriyyatında Y.V.Keldişin redaktorluğu ilə çapdan çıxmış “Musiqi ensiklopediyası”nın (Музыкальная энциклопедия) 3-cü cildində “Köçəri” rəqsinin «Мушо хыр» (Muşo xır), «Апарани кочари» (Aparani köçəri) və «Мартуни кочари» (Martuni köçəri) kimi növlərinin adları işıqlandırılmışdır [13; s.21].

eyniadlı qəzetin 25 dekabr 2013-cü il buraxılışında Karina Xumaryanın «Армянский танец: радость жизни и связь с предками» (Erməni rəqsi: həyat sevinci və əcdadlarla əlaqə) adlı məqaləsində “Köçəri” rəqsi haqqında heç bir mənbəyə və faktlara istinad olunmayan fikirlər söylənilir, eləcə də rəqsin «Алашкерт кочари» (Alaşkerti köçəri), «Сасна кочари» (Sasna köçəri), «Схерди кочари» (Sxerdi köçəri) adlanan variantlarının olduğu qeyd olunur [15].

Erməni alimi, erməni folklor-rəqslərinin nüfuzlu tədqiqatçılarından sayılan Srbui Lisitsian özünün «Старинные пляски и театральные представления армянского народа» (Erməni xalqının qədim rəqsləri və teatr tamaşaları) adlı əsərində “Köçəri” rəqsinin daha iki variantının; «Йэрлакани» (Yerlakani) və «Карно кочари» (Karno köçəri) adlarını da qeyd edir [12; s.375].

Aparılan tədqiqatlar nəticəsində aşkar olundu ki, yuxarıda adları çəkilən səkkiz rəqsdən altısı “Köçəri” yallısının nisbətən fərqli səslənən variantlarıdır. Bu fərqliliyin əsas səbəbi isə həmin rəqslərin müxtəlif bölgələrə aid olması, ayrı-ayrı tarixi ərazilərdə ifa edilməsidir. Belə ki, ermənilərin «Алашкерт кочари» adlandırdığı yallı Türkiyənin Ağrı vilayəti, Doğu Anadolu bölgəsinin Eleşkirt rayonunda yaranmış və bu gün də həmin ərazidə ifa edilməkdədir. Sonradan İrəvana köçmüş ermənilər yallını yarandığı bölgənin adı ilə, lakin təhrif olunmuş şəkildə; Alaşkert adlandırmışlar.

Erməni rəqsi kimi təqdim edilən «Мушо хыр» yallısının adındakı “muş” sözü Türkiyə dövlətinin şərqində yerləşən Muş əyalətinin adı ilə bağlıdır. Bu tarixi ərazidə yaranmış, fərqli xoreoqrafik quruluşda ifa edilən həmin “Köçəri” yallısı hal-hazırda da türklərin sevə-sevə oynadıqları halaylardır.

Yuxarıda qeyd olundu ki, “Köçəri” yallısının variantlarından biri «Апарани кочари» adlanır. Yallını bu cür adlandırmaqda ermənilərin məqsədi, onun məhz Aparan bölgəsində yarandığını, erməni rəqsi olduğunu bildirməkdir. Lakin bu gün Ermənistanın inzibati ərazisində yerləşən Aparan şəhərinin adı türk etnonimi olaraq “abaran” sözündən götürülmüşdür (*Древнетюркский словарь. Л., «Наука», 1969, стр.47*). Abaran – İrəvan quberniyasının Üçkilə (Еçмиədzин) qəzasında kənd olmuşdur. İrəvandan 42 km şimalda, Abaran çayının sahilində yerləşən bu kəndin adı 1590-cı ildə tərtib edilmiş “İrəvan əyalətinin müfəssəl dəftəri”ndə [5; s.174], eləcə də Qafqazın beş verstlik xəritəsində [14; s.33] Azərbaycan ərazisi kimi qeyd edilmişdir.

Ermənilərin «Мартуни кочари» və «Схерди кочари» kimi adlandırdıqları rəqsləri araşdırarkən məlum oldu ki, bu havaların “Köçəri” yallısı ilə heç bir əlaqəsi yoxdur. Həmin yallıların həm oyun tərzii, həm də melodik məzmunu tamamilə başqa rəqslərə məxsusdur. Dediklərimizi təsdiqləyən erməni mənbələrindən 1961-ci ildə bəstəkar-musiqişünas Eduard Baqdasaryanın tərtibatı ilə İrəvanda nəşr olunmuş «Армянские танцы» (Erməni rəqsləri) adlı məcmuəni göstərə bilərik (şəkil 2).[10]

Şəkil 2: E.Baqdasaryanın tərtibatı ilə nəşr edilmiş “Erməni rəqsləri” məcmuəsi

Bu məcmuədə 41 rəqs havasının fortepiano üçün işlənmiş not yazıları işıqlandırılmışdır. Həmin rəqslərdən ikisi “Köçəri” adı ilə təqdim olunmuşdur. Lakin rəqsin birində “Köçəri” adına əlavə olaraq onun Martunidə yarandığı da qeyd edilmişdir. Rəqslərin not yazılarının təhlili göstərdi ki, məcmuədə «Кочари» adı ilə yazılmış rəqs Azərbaycanda səslənən “Köçəri” yallısı ilə nisbətən oxşardır [10; s.43]. Lakin «Кочари (Мартунинский)» havasının melodiyası, ümumiyyətlə yallı rəqsinə uyğun deyil [10; s.11]. (şəkil 3)

ԳՈՉԱՐԻ ԿՈՇԱՐԻ
(ԱՐՄՅՈՒՆՅՈՒՆ) (МАРТУНИНСКИЙ)

Allegro marcato – Առոգ, կտրուկ

Şəkil 3: E.Baqdasaryanın "Erməni rəqsləri" məcmuəsindən
"Köçəri" (Martuni) rəqsinin not yazısı

Rəqsin not yazısında hər xanənin müxtəlif ölçülərdə yazıldığını müşahidə edirik; birinci xanə 9/8, ikinci xanə 7/8, üçüncü xanə 8/8, dördüncü və beşinci xanələr 6/8, sonra yenidən 9/8, 7/8, 8/8 və s. Bu cür ardıcılıqla, belə qarışıq ölçülərlə səslənən melodiya yallının musiqi formasına ziddir. Bir melodiya belə metr dəyişkənliyi ümumiyyətlə rəqs havasına xas olmayan cəhətdir. Çünki bir neçə fərqli ölçülərin ardıcıl olaraq bir-birini əvəzləməsi musiqidə qeyri-nizamsızlıq, xaos müntəzəmsizlik yaradaraq rəqsi bir janr kimi öz məcrasından çıxarır.

Azərbaycanda az istifadə olunsa da, qarışıq ritmdə yallı havaları mövcuddur. Məsələn, "Sabahı" (ikinci adı "Çarpaz yallı"), "Çəşmə başında" iki hissəli yallılarının 1-ci hissəsi 5/4 ölçüdə, "Güyümü" yallı havasının 1-ci hissəsi isə 10/8 ölçüsündə ifa edilir. Lakin bu rəqslərdə melodiya əvvəldən sona kimi eyni ritmik ölçüdə səslənir və başqa heç bir vəzn ölçüsü ilə əvəz olunmur. Bu səbəbdən də həmin rəqslər çox asanlıqla oynanılır.

Ermənilər E.Baqdasaryanın məcmuəyə daxil etdiyi bu "Köçəri" rəqsinin Martunidə yarandığını iddia edirlər. Əvvəla qeyd etməliyik ki, Martuni adlanan rayon tarixən Azərbaycan ərazisi olmuş, Göyçə mahalının inzibati ərazisinə daxil olan Aşağı Qaranlıq rayondur. Bu rayon 9 sentyabr 1930-cu ildə yaradılıb. 1948–1951-ci illərdə rayonun bütün kəndlərindən azərbaycanlılar qovulduqdan sonra ermənilər Aşağı Qaranlıq adını Martuni ilə əvəzləmişlər. Martuni rayonu Basarkeçər və Kəvər rayonları arasında, Gözəldərə, Vəliağalı, Aşağı Alçalı, Adyaman, Kosa Məmməd və digər kəndlərin əhatəsində yerləşdiyindən həmin ərazinin tanınmış musiqiçiləri vaxtaşırı adları çəkilən rayon və kəndlərdə toy məclislərində ifaçı kimi

iştirak etmişlər. Bu musiqiçilər digər qonşu rayonları, bölgələri kənd-kənd gəzə-gəzə, getdiyi ərazilərdə səslənən xalq havalarını öyrənə-öyrənə və öz bildikləri rəngarəng musiqi nümunələrini ifa edə-edə qədim melodiya havalarını həm yaşatmış, həm də yaymışlar. Bu mənada adıçəkilən rayonların el şənliklərində səslənən hər bir rəqs havası digər qonşu rayonların musiqiçilərinə də tanış idi. Ermənilərin Martuni "Köçəri"si adı ilə təqdim etdikləri rəqs həmin ərazilərdən qovulub çıxarılmış heç bir musiqiçi tərəfindən tanınmamışdır.

Bu gün Azərbaycanda "Köçəri" yallısının adı və onun melodiyası hər kəsə məlumdur. Qeyd etməliyik ki, ayrı-ayrı bölgələrimizdə yallının melodik məzmununa müəyyən bəzəklər, melizmlər əlavə edilmiş variantları da səsləndirilir. Səkkiz il (1982-1990) ərzində Azərbaycanın Naxçıvan bölgəsinin yallılarını toplayan və tədqiq edən tanınmış musiqişünas Əqidə Məmməd qızı Ələkbərova özünün "Naxçıvan zonasının yallı rəqsləri" adlı dissertasiyasında təkcə Naxçıvanda əldə etdiyi 10 "Köçəri", 11 "Tənzərə" yallısının variantlarının müqayisəli analizini aparmışdır [8].

TƏNZƏRƏ

Azərbaycanın çox tanınmış yallılarından biri də "Tənzərə"dir. Bu yallını yalnız qadınlar ifa etmişlər. Rəqsin adının mənası iki sözdən yaranmışdır; "tən" – "yarı", "zər" – "bahalı daş-qaş" (ümumən; "yarı qızıl, yarı bəzək" anlamında). Bu ad rəqsə təsadüfən verilməmişdir. Belə ki, hələ orta əsrlərdə dəbdəbəli toy məclislərində yallını, əsasən varlı saray xanımları oynayırdılar. Yallıya düzülən xanımlar özlərinə məxsus qiymətli daş-qaşlarını, bahalı bəzək əşyalarını (üzük, sırğa, biləzik, boyunbağı, kəmərlər və s.) taxar, eləcə də son dəbdə tikdirdikləri təmtəraqlı geyimlərini nümayiş etdirirdilər. Həmin geyimlərin yaxalıqlarını da qızılı, gümüşü saplarla toxunmuş naxışlar bəzəyərdi.

Ermənilər rəqsin adını azərbaycanca olduğu kimi, lakin cüzi təhrif olunaraq; “Tamzara” (Թամզարա) kimi tələffüz edirlər. Onlar rəqsin adının Türkiyənin Girəsun əyalətinin Şəbinqarahisar rayonunun inzibati ərazisinə aid olan kiçik Tamzara kəndinin (türklər həmin ərazini “Tamzara mahallesi” adlandırırlar) adından götürüldüyünü iddia edirlər. Bu iddia ilə rəqsi özünüküləşdirə bilməyən ermənilər ona yeni, “Batola” adını da vermişlər. Ümumiyyətlə, “Tənzərə” yallısı bu gün Türkiyədə, Yunanıstanda, Suriyada, Gürcüstanda çox tanınan və oynanılan rəqslərdəndir.

Bədnam qonşularımız yallını erməniləşdirmək məqsədilə rəqsin ritmik quruluşuna əlavə say artırmış, eləcə də onun melodik məzmununa qondarma şeir mətni daxil edərək mahnı kimi ifa etmişlər. [18]

1958-ci ildə erməni musiqişünası, xormeyster Tatul Altunyanın tərtibatı ilə nəşr olunmuş “Erməni xalq mahnı və rəqsləri” (Армянские народные песни и пляски) məcmuəsində “Batola” adı ilə təqdim edilmiş “Tamzara”nın not yazısını təhlil etdikdə rəqsin ritmik quruluşundakı əlavəni, metr dəyişkənliyini aydın müşahidə edirik (şəkil 4). [9; s.44]

Բ Ա Տ Ո Ւ Ա

Con bravura

S
A

Coro Բու - սո - լա զու՛ն, Բու - սո - լա, Եւ - փուր Եւր - քար,

T

B. Հի, զու՛ն, Բու - սո - լա, Կի, զու՛ն

Բու - սո - լա, Եւ - փուր Եւր - քար Բու - սո - լա, Եւ - փուր Եւր - քար Եւ - փուր Եւր - քար Եւ - փուր Եւր - քար

Բու - սո - լա, Կի, զու՛ն, Բու - սո - լա, Եւ - փուր Եւր - քար Եւ - փուր Եւր - քար

Şəkil 4: T. Altunyanın “Erməni xalq mahnı və rəqsləri” məcmuəsindən “Batola” rəqsinin not yazısı

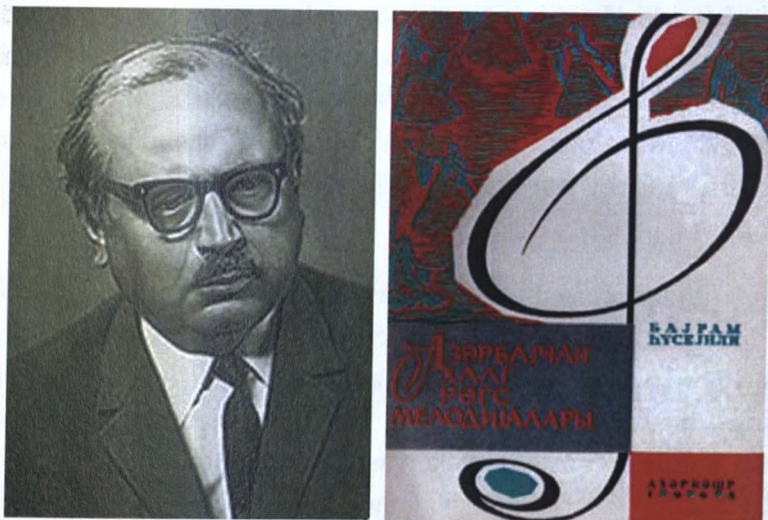
2/8 vəzn ölçüsündə yazılmış melodiyanın dörd xanədən ibarət həm sual, həm də cavab cümlələrinin son xanələrində metr dəyişərək 3/8 ölçüsünə keçir. Bu zaman hər dördüncü xanədə ritmik formulun tərkibi bir zərbə (səkkizlik) artır. Rəqs musiqisində belə aritmiyaların olması xoreoqrafik hərəkətlərə də mane olur, onları çətinləşdirir. Bu səbəbdəndir ki, ermənilər həmin rəqsə melodiyanın ritmik şəklinə uyğun yeni xoreoqrafik quruluş vermişlər.

Bu gün Azərbaycanda Yallı janrını yaşadan, nəsibənəsil böyükdən-kiçiyə hər kəs tərəfindən öyrənilən və oynanılan yeganə bölgə – Naxçıvandır. Hamıya məlumdur ki, Naxçıvanla İrəvan coğrafi ərazi baxımından bir-birinə çox yaxındır. Bu səbəbdəndir ki, vaxtilə İrəvanda oynanılan yallıların bəziləri Naxçıvanda da tanınmış və ifa olunmuşdur. “Tənzərə” yallısı da belə rəqslərdəndir. Ona görə də yallının əsl oyun qaydası, gediş hərəkətləri bu günə kimi qorunub saxlanılmışdır. Yeganə fərq ondadır ki, bu yallı Naxçıvanda kişi və qadınların qarışıq ifası ilə oynanılır. [19]

AĞBULAQ

Ermənilərin azərbaycanlılardan mənimsədikləri növbəti yallı onların “Yarxušta” (Ярхушта) adlandırdıkları rəqsdir. Bu ad Azərbaycan sözü olan “haxışta”nın təhrif olunmuş şəklidir. “Haxışta” – iki fərqli janrda istifadə olunan termindir. Onlardan biri Azərbaycanın cənub bölgəsində yaşayan, azsaylı xalqlarımızdan sayılan “talış”ların folkloruna aiddir. Əsasən toy şənliklərində, “xınayaxdı” məclislərində gəlinin başına toplaşan qadınlar, gənc qızlar tək-tək məzəli bayatılar oxuyurlar. Bir zərb alətinin müşayiəti ilə oxunan bu bayatıların hər sətrindən sonra xorla “haxışta” nidası səslənir. Bu “haxışta”ların yallı ilə heç bir əlaqəsi yoxdur.

Yuxarıda qeyd etdiyimiz digər “Haxışta” isə, məhz yallı rəqsidir. Bu yallının melodiyasını Azərbaycanın ilk rəqs tədqiqatçısı, görkəmli musiqişünas-alim Bayram Hüseynli Naxçıvanda (Şərurda) əldə etmiş, onun not yazısını ilk dəfə 1965-ci ildə özünün “Azərbaycan xalq rəqs melodiyaları” adlı məcmuəsində işıqlandırmışdır (şəkil 5). [3; s.22]

Şəkil 5: B.Hüseynli “Azərbaycan xalq rəqs melodiyaları” məcmuəsi (I dəftər)

Yallının adı “ha xışla” ifadəsindən yaranmışdır. Xış – yer şumlamaq üçün istifadə olunan kənd təsərrüfatı alətdir. Onu qədimdə kəndlilər

öküzlərə qoşaraq torpaqlarını şumlayardılar. Deməli bu yallı xalqın əmək fəaliyyətinə həsr olunaraq ilk dəfə “Ha xışla” adı ilə yaranmış, zaman ötdükcə “Haxışta” kimi tələffüz edilmişdir.

Mən bu yallını 2008-ci ildə Bakının Qaradağ rayonu, Sahil qəsəbəsində yaşayan, 1954-cü ildə İrəvanın Uluxanlı mahalının Reyhanlı kəndində anadan olmuş, nəfəs alətlərinin ustad ifaçılarından sayılan Tağiyev Ələddin Həsən oğlunun çalğısından əldə etmişəm. Sənətçinin rəqs haqqında söylədikləri isə daha maraqlı faktları açıqlayırdı. Onun dediklərindən məlum olmuşdur ki, bu yallının ilk adı “Ağbulaq” olmuşdur. “Ağbulaq” sözü isə yallının yarandığı tarixi ərazi ilə, yəni Göyçə mahalının Ağbulaq kəndinin adı ilə bağlıdır. XVI əsrin ikinci yarısında təməli qoyulmuş kəndin adı 1991-ci ildə ermənilər tərəfindən dəyişdirilərək Ağperek qoyulmuşdur. Bu mənada ermənilər rəqsin adını da dəyişmək məcburiyyətində idilər.

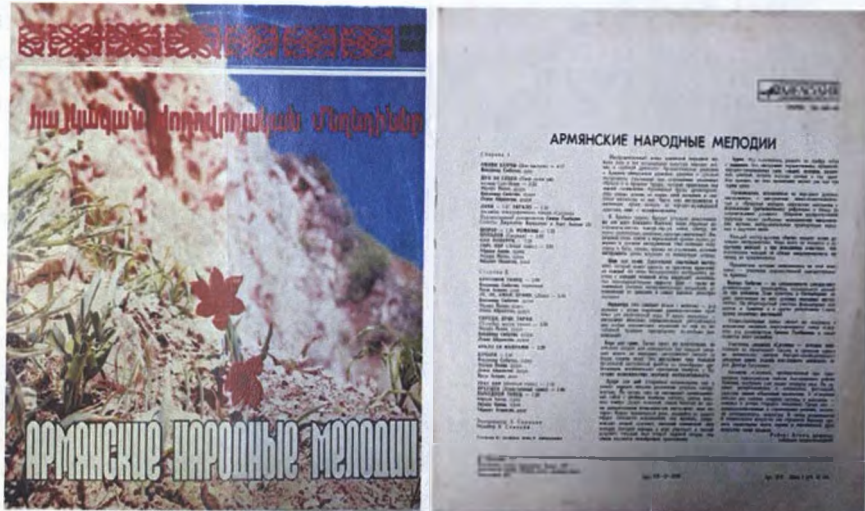
Digər tərəfdən “Ağbulaq” adının mənası iki azərbaycan sözündən ibarətdir; “ağ” – “rəng”, “bulaq” – “təbii içməli su”. Deməli “Ağbulaq” adı istər toponim kimi, istərsə də mənasına görə ermənilərə sərf etmədiyindən, onlar yallını “haxışta” sözünün təhrif olunması ilə, yəni “Yarxušta” kimi adlandırmışlar. Onu da qeyd etmək istəyirəm ki, ermənilərin ifa etdiyi rəqsdə “yallı”nın ümumi forması, oyun qaydaları tamamilə pozulmuşdur. Belə ki, rəqs kollektiv şəkildə oynanılsa da, iştirakçıların düzülüş qaydası, gediş hərəkətləri yallıya uyğun deyil. Burada iştirakçıların ayrı-ayrılıqda iki-iki döyüş

səhnələri canlandırılır. 2018-ci ildə Belqorod Dövlət Milli Tədqiqat Universitetinin nəşr etdirdiyi “Dünyanın rəngləri” (Краски мира) adlı toplusunda N.A.Davtyan, R.A.Davtyan və Q.Q.Qalstyanın birgə müəllifi olduqları “Erməni rəqsləri və onların xüsusiyyətləri” (Армянские танцы и их особенности) adlanan məqalədə qeyd olunur ki; “Yarxušta – ermənilərin baraban rəqsidir. Keçmişdə rəqs həm döyüşqabağı, həm də döyüşdən sonra oynanırdı. Rəqsdə iki döyüşçü əllərində silah meydana çıxar və vuruşardılar” [11; s.7].

Bu süjet xəttini əsas götürən ermənilər həmin melodiyağa yallı kimi deyil, “döyüşçü rəqsi” kimi quruluş vermişlər. [20]

Erməni “Yarxušta”sının melodik məzmunu haqqında da tədqiqat zamanı maraqlı faktlar əldə edilmişdir. Rusiyanın məşhur “Melodiya” (Мелодия) şirkətinin 1977-ci ildə buraxdığı “Erməni xalq melodiyları” (Армянские народные мелодии) adlı qrammofon diskində (şəkil 6)

Şəkil 6: “Erməni xalq melodiyları” adlı qrammofon diskini

səslənən bir çox yallı havaları ilə yanaşı “Yarxušta”ya da rast gəlirik (şəkil 7).

Şəkil 7: “Erməni xalq melodiyları” adlı qrammofon diskində “Yarxušta” rəqsini

Diskdəki musiqini dinlədikdə məlum olur ki, 40 il öncəyə qədər ermənilər yallını çox primitiv şəkildə, yalnız bir cümlədən ibarət melodiya kimi ifa edirmişlər [21]. Deməli ermənilər yallının tam şəkildə musiqisini 1980–90-cı illərdə mənimsəmişlər.

Azərbaycanda “Ağbulaq” yallısının əsl gediş hərəkətləri unudulsa da, onun melodik məzmunu qocaman ifaçılarımızın, ustad musiqiçilərimizin yaddaşından silinməmişdir. Orijinal ifadə ikihissəli yallının hər bir hissəsi dörd cümlədən ibarətdir.

BABACAN / TEYMUR AĞA

Erməni plagiatına məruz qalmış növbəti yallımız “Teymur ağa” adlanır. Onu da qeyd etməliyik ki, qardaş Türkiyə dövlətində də bu yallı “Temur ağa” (bəzi bölgələrdə “Temir ağa”) adı ilə tanınır [22]. Lakin Azərbaycan yallısı ilə türk “Temur ağası” halayının melodik məzmununda oxşar motivlər olduğu kimi fərqli musiqi cümlələri də mövcuddur. Bir də onu

vurğulamalıyıq ki, əgər bu yallı məhz, Türkiyədə yaranmış olsaydı, onu Azərbaycan rəqsləri siyahısına daxil etməzdik.

Bu yallını mən 2007-ci ildə Bakı şəhərində yaşayan, 1950-ci ildə İrəvanın Pəmbək mahalı Hallavar kəndində anadan olmuş, nəfəs alətlərinin ustad ifaçılarından sayılan Bayramov Musa Məmməd oğlunun çağısından əldə etmişəm. Sənətçinin söylədiklərindən məlum olmuşdur ki, yallının ilk adı “Babacan” olmuş, “Teymur ağa” adı isə rəqsə sonradan verilmişdir. Babacan – İrəvan bölgəsində, Basarkeçər rayonundan 42 km məsafədə, Göyçə gölünün ətrafında yerləşən kəndin adıdır. Yallı havasına da yarandığı bu tarixi ərazinin adı verilmişdir.

Sənətçinin dediklərindən öyrəndik ki, Teymur ağa adlı şəxs kəndin ağası (yəni, kəndxudası) olmuş və hər zaman toy şənliklərində kəndlilərlə birlikdə bu yallını çox gözəl oynamışdır. İnsanlarla yaxşı münasibətdə olduğu üçün, bir böyük kimi onların qayğıları ilə maraqlandığı üçün, çətin anlarında yardım etdiyinə görə kənd sakinləri də sonradan hörmət əlaməti kimi yallını onun şərəfinə “Teymur ağa” adlandırmışlar.

Yallı “Temur ağa” adı ilə Türkiyənin bir çox əyalətlərində (Anadolu, Qars, Amasya, Malatya, Sakarya, Muş, Rizə, Trabzon, Sivas, Van, İğdır) oynanılır. Lakin qeyd etməliyik ki, bu bölgələrin çoxunda “Babacan” yallısının variantları səsləndirilir. Yallı havasının ilk dəfə “Babacan” adı ilə yaranması, eləcə də “Teymur ağa” adının etimologiyası bu fikri söyləməyə bizə əsas verir. Türkiyədə hər bölgənin “Temur ağa” yallısı istər melodik məzmununda, istərsə də oyun tərzinə görə bir-birindən fərqlənir. Türkiyənin bölgələrini gəzərək, 1000-dən çox türk xalq mahnı və rəqs havalarını toplayan tədqiqatçı-alim Salih Turhanın not məcmuələrində bir neçə bölgənin “Temur ağa” halayı (yallısı) işıqlandırılmışdır (şəkil 8).

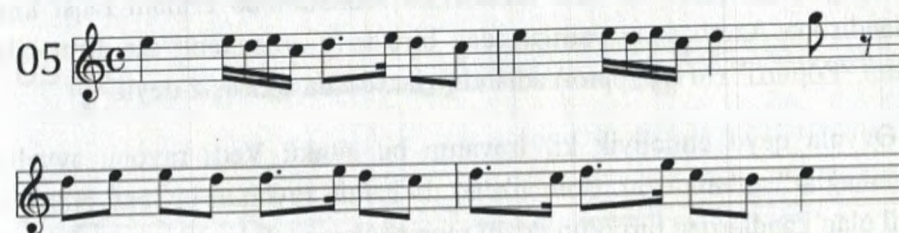
Şəkil 8: Salih Turhanın “Halk müziğimizde oyun ve saz havaları” məcmuəsi

Onun 2007-ci ildə Ankarada nəşr olunmuş “Halk müziğimizde oyun ve saz havaları” adlı məcmuəsinin birinci cildində təqdim etdiyi “Artvin Temirağası” digər variantlardan xeyli fərqli məzmununa malikdir (şəkil 9). [4; s.666]

ARTVIN TEMİRAĞASI (ÇEŞİTLEME)

Yöresi: Artvin
Kaynak: Mahallî Ekip

Derleyen: Ank. Dev. Kons.
Notalayan: M. Ragıp Gazimihal

Şəkil 9: S. Turhanın "Halk müziğimizdə oyun ve saz havaları" məcmuəsindən "Artvin Temirağası"

Bir yallı havasının melodik cəhətdən bu qədər variantının olmasına baxmayaraq ermənilər, məhz Azərbaycanda səslənmiş "Teymur ağa" yallısını mənimsəməyə çalışmışlar. Çünki ermənilərin bu gün ifa etdiyi həmin rəqsin musiqisi Azərbaycan yallısının melodik məzmunu ilə eynidir. Onlar yallının Azərbaycanda tamamilə unudulduğunu zənn edərək onun musiqisinə sahiblənmiş, yeni xoreoqrafik quruluşda səhnələşdirərək erməni rəqsi kimi təqdim etmişlər. Lakin ermənilər yallını "Babacan" adı ilə üzə çıxara bilməzdilər. Çünki onlar bir toponim olaraq bu adı 1991-ci ildə dəyişərək həmin kəndə Tsarataq adı vermişdilər. Rəqsi yenidən "Babacan" adı ilə erməniləşdirmək mümkün deyildi. Bu səbəbdən ermənilər yallının ikinci adını ("Teymur ağa") təhrif edərək onu "Tamur agha" (Թամուր աղա) adlandırmışlar. [23]

ÇƏMƏNKƏND

Bu gün dünyanın bir çox ölkələrinin səhnələrində erməni rəqsi kimi səsləndirilən Azərbaycan yallılarından biri də "Çəmənəkənd"dir. Ermənilər yallını "Popurri" («Попурри») adlandırırlar. Bu da səbəbsiz deyil.

Əvvəla qeyd etməliyə ki, İrəvanın bu günkü Vedi rayonu əvvəllər "Qarabağlar" adlanmışdır. Çəmənəkənd də həmin rayonun inzibati ərazisinə daxil olan kəndlərdən biri olub. Yallı rəqsinə yarandığı bu tarixi ərazinin adı verilmişdir. 1948-ci ildə ermənilər Qarabağlar rayonunun adını Vedi ilə əvəz edirlər. Daha sonra Ermənistan SSR Ali Soveti Rəyasət Heyətinin 25.01.1978-ci il qərarı ilə "Çəmənəkənd" in də adı dəyişdirilərək Urcadzor

Şəkil 8: Salih Turhanın "Halk müziğimizdə oyun ve saz havalari" məcmuəsi

Onun 2007-ci ildə Ankarada nəşr olunmuş "Halk müziğimizde oyun ve saz havalari" adlı məcmuəsinin birinci cildində təqdim etdiyi "Artvin Temirağası" digər variantlardan xeyli fərqli məzmununa malikdir (şəkil 9). [4; s.666]

ARTVIN TEMİRAĞASI

(ÇƏŞİTLEMƏ)

Yöresi: Artvin
Kaynak: Mahalli Ekip

Derleyen: Ank. Dev. Kons.
Notalayan: M. Ragıp Gazimihal

Şəkil 9: S. Turhanın "Halk müzimizdə oyun ve saz havaları" məcmuasından "Artvin Temirağası"

Bir yallı havasının melodik cəhətdən bu qədər variantının olmasına baxmayaraq ermənilər, məhz Azərbaycanda səslənmiş "Teymur ağa" yallısını mənimsəməyə çalışmışlar. Çünki ermənilərin bu gün ifa etdiyi həmin rəqsin musiqisi Azərbaycan yallısının melodik məzmunu ilə eynidir. Onlar yallının Azərbaycanda tamamilə unudulduğunu zənn edərək onun musiqisinə sahiblənmiş, yeni xoreoqrafik quruluşda səhnələşdirərək erməni rəqsi kimi təqdim etmişlər. Lakin ermənilər yallını "Babacan" adı ilə üzə çıxara bilməzdilər. Çünki onlar bir toponim olaraq bu adı 1991-ci ildə dəyişərək həmin kəndə Tsarataq adı vermişdilər. Rəqsi yenidən "Babacan" adı ilə erməniləşdirmək mümkün deyildi. Bu səbəbdən ermənilər yallının ikinci adını ("Teymur ağa") təhrif edərək onu "Tamur agha" (Թամուր աղա) adlandırmışlar. [23]

ÇƏMƏNKƏND

Bu gün dünyanın bir çox ölkələrinin səhnələrində erməni rəqsi kimi səsləndirilən Azərbaycan yallılarından biri də "Çəmənəkənd"dir. Ermənilər yallını "Popurri" («Попурри») adlandırırlar. Bu da səbəbsiz deyil.

Əvvəla qeyd etməliyik ki, İrəvanın bu günkü Vedi rayonu əvvəllər "Qarabağlar" adlanmışdır. Çəmənəkənd də həmin rayonun inzibati ərazisinə daxil olan kəndlərdən biri olub. Yallı rəqsinə yarandığı bu tarixi ərazinin adı verilmişdir. 1948-ci ildə ermənilər Qarabağlar rayonunun adını Vedi ilə əvəz edirlər. Daha sonra Ermənistan SSR Ali Soveti Rəyasət Heyətinin 25.01.1978-ci il qərarı ilə "Çəmənəkənd" in də adı dəyişdirilərək Urcadzor

qoyulmuşdur. Bu səbəbdən ermənilər yallının adını dəyişmək məcburiyyətində idilər. Beləliklə rəqsə yeni, "Popurri" adı verilmişdir. Lakin bu ad da çox müəmmalıdır. Çünki "Popurri" adı əsasən, iki, üç və daha artıq mahnı və ya rəqs melodiyasının dayanmadan ardıcıl ifası ilə qurulmuş kompozisiyalara verilir. Yallıda isə yalnız bir rəqs səsləndirilir. [24]

Yuxarıda adını çəkdiyimiz "Melodiya" şirkətinin 1977-ci ildə buraxdığı "Erməni xalq melodiyaları" adlı qrammofon diski bu rəqs musiqisinin də ermənilər tərəfindən tam şəkildə sonradan mənimsənildiyini təsdiqləyir (şəkil 10).

Şəkil 10: "Erməni xalq melodiyaları" adlı qrammofon diskində "Popurri" rəqsi

Belə ki, "Popurri" yallısının musiqisi də diskdə təhrif olunmuş şəkildə və cəmi bir cümlə ilə ifa edilmişdir [25].

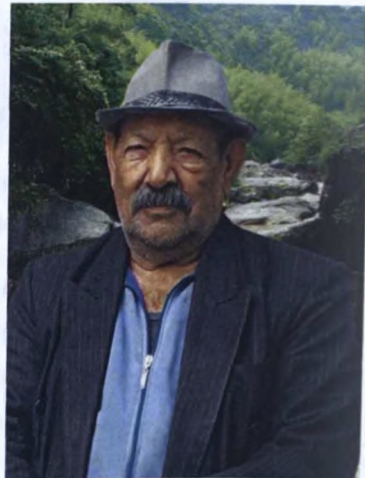
Ermənilər bu yallının da azərbaycanlılar tərəfindən tamamilə unudulduğu qənaəti ilə ona yeni gediş hərəkətləri, yeni quruluş verərək

oynayırlar. Lakin onlar xəbərsizdirlər ki, Naxçıvanda bu yallı “Çəmənli” adı ilə yaşayır və bu gün də oynanılmaqdadır. Ona görə də rəqsin xoreoqrafik oyun qaydası, gediş hərəkətləri bu günəcən qorunub saxlanmışdır.

1980-ci ildə Şərur rayonunun Çərçiboğan kəndində anadan olmuş, hələ kiçik yaşlarından yallı rəqslərinin oyun tərzini, xoreoqrafik hərəkətlərini dərinlən öyrənmiş, 2015-ci ildən Prezident mükafatçısı, 2017-ci ildə Azərbaycan Respublikasının Əməkdar artisti fəxri adını layiq görülmüş gənc xoreoqraf Əfsər Dilavər oğlu Novruzovun söylədiklərindən məlum olmuşdur ki, Çəmənli – Şərurun coğrafi ərazisinə daxil olan kənddir və eyniadlı yallı havası da həmin tarixi ərazinin adını daşıyır. Onu da qeyd etməliyik ki, Ə.Novruzov 10 ildən artıqdır ki, Çərçiboğan kənd Mədəniyyət evində fəaliyyət göstərən 60 yaşdan yuxarı ifaçılardan ibarət “Nurani” yallı kollektivinə, 20-40 yaş arası rəqqaslardan ibarət “Şərur Xalq Yallı ansamblı”na və 7-9 yaş arası uşaqlardan ibarət “Şərur qönçələri” ansamblına rəhbərlik edir. Məhz, “Şərur Xalq Yallı ansamblı”nın ifasında “Çəmənli” yallısının düzgün oyun tərzini, gediş hərəkətlərini görmək mümkündür [26].

Topladığımız bu faklarla bağlı oxucularda sual yarana bilər. Necə olur ki, müxtəlif bölgələrdə yaranmış, eləcə də toponim olaraq adlarını fərqli tarixi ərazilərdən (kənd adından) götürmüş bu iki rəqs eyni melodik məzmunla malikdir? Tədqiqatımızın sonrakı mərhələsində öyrəndik ki, 1949-cu ildə Qarabağlar (Vedi) rayonunun əhalisi öz torpaqlarını tərk edərkən, Çəmənli kənd sakinlərinin yarısı Aran rayonlarına, yarısı da Naxçıvan bölgəsinə köçmüşlər. Bu haqda

məlumatı Qarabağlar rayonunu tərk etmiş, 1938-ci ildə Çəmənli kəndində qonşu Dəhnəz kəndində anadan olmuş, sonradan Yevlax rayonunun Qaraməmmədli kəndində məskunlaşmış, uşaq yaşlarından yallı rəqslərini öyrənən, onların gediş hərəkətlərinə bələd olan Ələsgərov Süleyman Ələsgər oğlundan almışdır.

Tədqiqatla bağlı Naxçıvanda olarkən məlum olmuşdur ki, 1949-cu ildə Şərura gəlmiş çəmənliyə indiki “Çəmənli” kəndində məskunlaşmışlar. Şərur rayonunun bu kəndi keçmişdə Keştaz adlanmış, yalnız 1 mart 2003-cü il tarixində kənd sakinlərinin istəyi nəzərə alınaraq həmin ad “Çəmənli” adı ilə əvəz olunmuşdur. Adı çəkilən yallı havası da 2003-cü ilə kimi “Çəmənli”, həmin ildən sonra isə “Çəmənli” adlanmışdır.

TAMAŞA / DƏSMAL YALLISI

Tədqiq etdiyimiz növbəti yallı havası “Tamaşa” adlanır. Bu rəqsin melodiyasını hal-hazırda Yevlax şəhərində yaşayan, 1949-cu ildə Kəlbəcər rayonunun Şaplar kəndində anadan olmuş, nəfəs alətlərinin ustad ifaçılarından sayılan Güyəndikov Sədir Valeh oğlunun çalğısından yazmışdır. Sənətçinin söylədiklərindən məlum olmuşdur ki, bu yallının da adı toponim olaraq Göyçə gölü ilə Kəlbəcər rayonu arasında yerləşən Tamaşa kəndinin adından götürülmüşdür. Üç melodik hissədən ibarət olan yallını əsasən cavan qızlar oynayırlar. Rəqsi sonradan “Dəsmal yallısı” kimi də adlandırmışlar. Bu isə onun xoreoqrafik oyun qaydası ilə əlaqədardır. Belə ki, çeçələ barmaqları ilə bir-birinə bağlanmış iştirakçıların düzülüşündə hər bir qadının sağ əlində ağ yaylıq (dəsmal) olmalıdır. Sonuncu “ayaqçı” adlanan iştirakçı isə hər iki əlində dəsmal tutur. Öndə gedən “yallıbaşı”nın sağ əlində, “ayaqçı”nın isə sol əlindəki yaylıqlar qırmızı rəngində olur. Bu fərqli yaylıqlar yarım dairə şəklində düzülmüş kollektivin əvvəli ilə sonunun bilinməsi üçündür.

S.Güyəndikovun dediklərinə əsasən yallıda daha bir maraqlı səhnə də canlandırılır. Belə ki, üçhissəli yallının birinci və ikinci melodik hissələri sona yetdikdə qızlar musiqinin müşayiəti olmadan yerlərində çırtıq çalaraq xorla bir bənd bayatı oxuyurlar. Bu bayatını qızlar öz sevdikləri oğlana ünvanlayırlar. Qeyd etməliyik ki, hər bir bənd yallının əsas atributu sayılan yaylıqla da əlaqədardır;

1-ci hissədən sonra: Dağların döşü meşə,
Gətir dəsmalın döşə.
Arasına gül düzüm,
Dövrəsinə bənövşə.

2-ci hissədən sonra: Dəsmalın ağ saxlaram,
Yuyaram, ağ saxlaram.
Bir də yanıma gəlsən,
Yüz il qonaq saxlaram.

Ümumiyyətlə, Azərbaycanın qədim adət-ənənəsi ilə bağlı oğlanın qıza yaylıq (baş örtüyü) hədiyyə etməsi və ya gənc qızın sevgilisinə öz yaylığını (keçmişdə ona dəsmal da deyiblər) bağışlaması, ona qarşı sevgisini bildirməkdir. Yallı havasının əsas mövzusu və onun “Dəsmal yallısı” kimi adlandırılması, məhz buradan qaynaqlanır.

Ermənilər bu yallını “Eçmiədzin” (ԵՇՄԻԱԴԶԻՆ) adlandırırlar. Eçmiədzin – toponim olaraq İrəvəndakı qədim Üçkilsə adlanan rayonumuza sonradan ermənilər tərəfindən verilmiş addır. Bu rayon 1930-cu ildən Vaqarşapat, 1945-ci ildən isə Eçmiədzin adlanmaqdadır. Yallıya bu adı verməklə onlar rəqsin, məhz bu tarixi ərazidə yarandığını, erməni havası olduğunu sübut etməyə çalışmışlar. Yallının üç hissəli olduğundan xəbərsiz olan ermənilər onun yalnız ikinci hissəsini ifa edirlər. Vurğulamalıyıq ki, ermənilərin rəqsi qadın və kişilərin qarışıq ifası ilə oynanılır. [27]

Ermənilərin nümayiş etdirdiyi video-yazıda rəqsin, məhz azərbaycanlılara məxsus olduğunu göstərən əsas atribut – yaylıqdır. Yallının

adını bilərəkdən dəyişən ermənilər onun əsas mahiyyətini, dəsmalla oynanılan süjet xəttini dəyişməyi unutmuşlar. Məcmuədə rəqsin düzgün melodik məzmununu əks etdirən not yazısında yallının hər iki adı qeyd olunmuşdur.

MƏRCANLAR / CÜT YALLI

Məlumdur ki, musiqinin müşayiəti ilə ifa olunan yallılardan başqa mahnı kimi oxunaraq oynanılan yallı havaları da mövcuddur. Keçmişdə belə yallılar musiqi ifası olmadan, cərgədə düzülmiş iştirakçıların mahnını xorla oxuması ilə oynanırdı. Zaman ötdükcə belə mahnı-yallıların ifa xüsusiyyətləri də dəyişmişdir. Belə ki, həmin mahnıların ifasına zərb alətinin müşayiəti də daxil edilmişdir.

Mahnı kimi oxunan yallılardan biri də “Mərcanlar”dır. Kişi və qadınlar bu yallıya cüt-cüt düzüldüyündən (2 kişi yanaşı, sonra 2 qadın yanaşı və i.a), rəqsi sonralar “Cüt yallı” da adlandırmışlar. Yallı havası mahnı kimi aşağıdakı mətnlə oxunur [28]:

Gözəllər bulaq üstə, mərcanlar,
Gül-çiçəkdir bir dəstə, mərcanlar.
Can qalmaz görün kəsdə, mərcanlar,
Sevənlər yar həvəsdə, mərcanlar.
Ay mərcanlar, mərcanlar, mərcanlar,
Bizi yaşadan anlar, mərcanlar.

Bu dağdan keçərəm mən, mərcanlar,
Suyundan içərəm mən, mərcanlar.
Bu gözəl mənə sevsə, mərcanlar,
Canımdan keçərəm mən, mərcanlar.
Ay mərcanlar, mərcanlar, mərcanlar,
Bizi yaşadan anlar, mərcanlar.

“Mərcaclar” havası bu gün mahnı kimi çox məşhur olsa da, onun məhz yallı rəqsi olaraq yaranmasını təsdiqləyən və xalqın yaddaşında yaşadan 1985-ci ildə “Azərbaycanfilm” kinostudiyasında ekranlaşdırılmış “Bəyin oğurlanması” filmidir. Bu filmdə Azərbaycanın toy mərasimi ilə bağlı gözəl ənənələri səhnələşdirilmişdir. Toy günü gəlini gətirməyə hazırlaşan bəy evinin həyatında səsləndirilən “Mərcaclar” havası mahnı kimi deyil, kişilərin rəqsi ilə ifa olunan yallı kimi nümayiş edilmişdir [29].

Ermənilər bu yallımızı da saxtalaşdıraraq, onun musiqisinə qondarma erməni mətni əlavə edərək «Ниннем, ниннем, ниннарэ» (Ninnem, ninnem, ninnare) adlı mahnı kimi ifa edirlər. Qrammofon plastinkaları istehsal edən “Melodiya” şirkətinin 1978-ci ildə buraxdığı «Народные мелодии Армении» (Ermənistan xalq melodiyları) adlı diskində (şəkil 11)

Şəkil 11: “Ermənistan xalq melodiyları” adlı qrammofon diski

“Ninnem, ninnem, ninnare” mahnısı erməni müğənnisi Şater Saakyanın ifasında, heç bir musiqi müşayiəti olmadan oxunmuşdur (şəkil 12). [30]

Şəkil 12: “Ermənistan xalq melodiyları” adlı qrammofon diskində “Ninnem, ninnem, ninnare” mahnısı

Diskdə səslənən mahnı və onun adı ilə bağlı araşdırmamızın növbəti mərhələsində erməni saxtakarlığını üzə çıxaran maraqlı faktlarla rastlaşdıq. Məlum oldu ki, Türkiyədə yaşayan ermənilər “Ninnem, ninnem, ninnare” adlı xalq musiqisini istər mahnı kimi, istərsə də yallı rəqsi kimi ifa edirlər. Bu məqsədlə 2021-ci ildə Türkiyənin Muş vilayətində buraxılmış, “Miraz Erbane Topluluğu” adlanan albomu əldə etdik. Həmin albomda bir çox mahnılar ayrı-ayrı disklərdə təqdim edilmişdir. “Khorodig və Ninnare” adlanan diskində Burcu Yankının erməni dilində oxuduğu “Ninnem, ninnem, ninnare” mahnısının musiqisini dinlədikdə, onun yuxarıda qeyd etdiyimiz “Ermənistan xalq melodiyları” albomundakı eyniadlı melodiya ilə tamamilə fərqli olduğuna əmin olduq (şəkil 13). [31]

Şəkil 13: “Miraz Erbane Topluluğu” albomunda “Khorodig və Ninnare” mahnıları

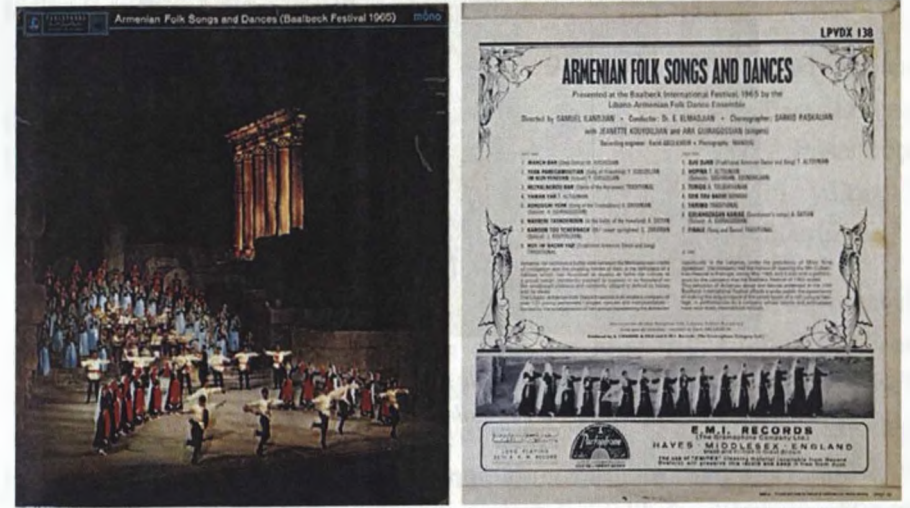
Buradan belə anlaşılır ki, ermənilər şeir mətni uyğun gələn istənilən melodiyanı “Ninnem, ninnem, ninnare” adlandıraraq oxuyurlar.

GÜMRÜ

Bu gün ermənilər tərəfindən adı dəyişdirilmiş, melodik məzmununa yad intonasiyalar əlavə edilmiş yallılarımızdan “Gümrü”nin adını da qeyd etməliyik. Bu yallı havasına ilk dəfə yarandığı tarixi ərazinin, Qərbi Azərbaycan bölgəsində yerləşən Gümrü şəhərinin adı verilmişdir. Bu qədim şəhər Rusiyanın işğalından sonra 1837-ci ildən Aleksandropol, 1924-cü ildən Leninakan, 1990-cı ildən isə Kumayri adlandırılmışdır.

“Gümrü” yallısının melodiyası eynilə Naxçıvanın Şərur rayonunda da ifa olunur. Lakin Naxçıvan bölgəsində yallı “Festivalı” adı ilə oynanılır. Belə ki, sovetlər dönməində bu məşhur yallının musiqisi nəinki Azərbaycanda, eləcə də müxtəlif ölkələrdə keçirilən musiqi festivallarında səsləndirilirdi. Zaman ötdükcə rəqsin ilk adı unudulmuş, sonralar yalnız “Festivalı” adı ilə tanınmışdır.

Ermənilər bu yallımızın da melodiyasına şeir mətni əlavə edərək «Джо джан» (Co can) adı ilə oxuyurlar. Tədqiqat zamanı 1965-ci ildə Yaxın Şərq ölkələrindən sayılan Livan Respublikasında keçirilmiş “Erməni xalq mahnı və rəqsləri” (Armenian folk songs and dances) adlı “Bəəlbək Beynəlxəq Festivalı”nın 1966-cı ildə qrammofon diskinə yazılmış albomu əldə olundu (şəkil 14).

Şəkil 14: Livanda keçirilən “Erməni xalq mahnı və rəqsləri” adlı “Bəəlbək Beynəlxəq Festivalı”nın musiqi albomu

“Parlophone” adlı məşhur İngilis şirkətinin istehsalı olan bu qrammofon diskinə festivalın bütün musiqi nümunələri daxil edilmişdir. Həmin nümunələrdən biri də “Co can” adı ilə təqdim olunan “Gümrü” yallısıdır. Rəqsin musiqisi qrammofon diskinin ikinci üzündə mənası məlum olmayan “Djo djan” adı ilə səsləndirilmiş yeddi melodiyadan birincisidir (şəkil 15). [32]

Şəkil 15: "Erməni xalq mahnı və rəqsləri" adlı qrammofon diskində "Co can" mahnısı

Ermənilərin mahnı kimi oxuduqları bu yallı kişi və qadınların birgə rəqsi ilə nümayiş olunur. Lakin Şərurda "Festival" yallısını yalnız kişilər oynayırlar. Çünki yallının xoreoqrafik quruluşunda iştirakçıların dizlərini itibucaq dərəcəsində qatlayaraq çökmə hərəkətləri mövcuddur. Bu hərəkətlər qadınlar üçün çətin olduğundan yallının ifasında yalnız kişilər iştirak edirlər.

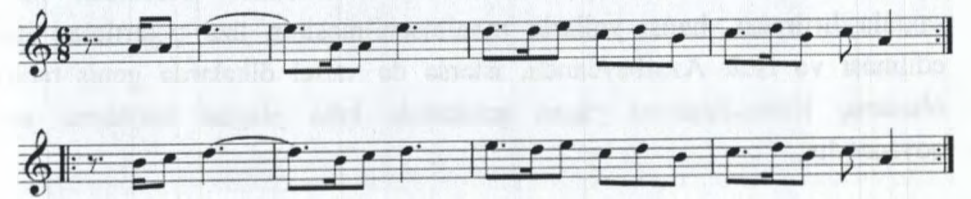
PAŞA KÖÇDÜ / CÜT AYAQ

Saxtalaşdırılaraq mənimsənilən Azərbaycan yallılarından "Paşa köçdü"nün də adını qeyd etməliyik. Rəqsin adındakı "paşa" sözü Osmanlı dövlətinin sədrəzəmi olmuş Fərhad paşanın (1530-1595) adı ilə bağlıdır. Azərbaycanın hər b tarixindən məlumdur ki, Osmanlı və Səfəvilər imperiyaları arasında gedən müharibələr zamanı İrəvan 14 dəfə işğala məruz qalmış, əldən-ələ keçmişdir. Qeyd etmək lazımdır ki, məşhur İrəvan qalasını da 1582–1583-cü illərdə Fərhad paşa tikdirmişdir.

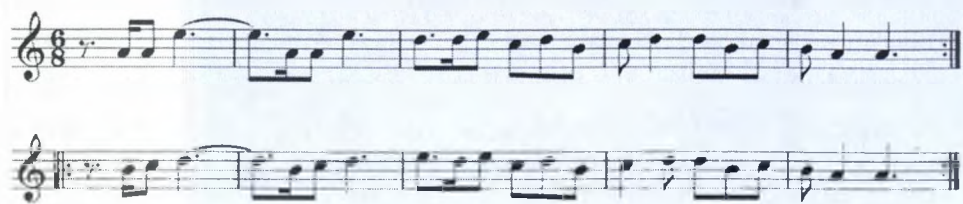
Yallı haqqında yuxarıda adını çəkdiyimiz ustad sənətçi Musa Bayramovun söylədiklərinə əsasən Dərəçiçək mahalının Axta (Razdan) rayonundakı kəndlərdən birini, məhz onun şərəfinə Paşa kəndi adlandırmışlar. Yallıya "Paşa köçdü" adı İrəvanın növbəti işğal zamanı paşanın geri qayıtması, bu ərazilərdən çəkilməsi ilə əlaqədar verilmişdir. Rəqsin ikinci, "Cüt ayaq" adı isə onun xoreoqrafik gediş hərəkətləri ilə səciyyələnir.

İlk dəfə Paşakənddə yaranmış "Paşa köçdü" yallı havası Naxçıvan (Şərurda) bölgəsində "Nare", bəzi kəndlərdə isə "Nareyi" adları ilə tanınır. Bu rəqsləri fərqləndirən digər amillərdən biri də odur ki, "Paşa köçdü" yallısı iki hissəlidir. "Nare" yallısı isə "Paşa köçdü"nün yalnız 2-ci hissəsinin oxşar variantı olmaqla birhissəli yallı havası kimi ifa edilir.

Bu gün rəqsi fərqli quruluşda oynayan ermənilər şübhəsiz ki, onun ilkin adını gizlədəcəkdilər. Bu məqsədlə də onlar rəqs havasının "Nare" adını saxlamışlar. Lakin qeyd etməliyik ki, ermənilərin oynadığı "Nare"nin melodiyası Şərurda səsləndirilən yallının deyil, "Paşa köçdü"nün ikinci hissəsinin musiqisi ilə eynidir. Ermənilər rəqsin melodiyasını Azərbaycan musiqisindən seçilməsi üçün yallını əvvəlcə olduğu kimi və "vokaliz" şəklində oxuyaraq,

daha sonra isə rəqsin melodik məzmunundakı həm sual, həm də cavab cümlələrinə bir xanə də artıraraq, yalnız instrumental müşayiətlə oynayırlar. [33]

Yallının melodiyasına edilən bu əlavələr ifa zamanı açıq-aydın “yamaq” olduğunu biruzə verir, ilk səslənişindəki musiqinin gözəlliyini sonradan tamamilə bərbad edir.

Təhlilini apardığımız yallılar erməni plagiatına məruz qalmış rəqs havalarımızın çox cüzi bir hissəsidir. Məcmuədə adları qeyd olunmayan “Göyçə”, “Ver-veri”, “Tərs yallı”, “Çəmbərək”, “Şirxanı”, “İrəvan”, “Ağbaba” və digər yallılarımız yuxarıda sadalanan müxtəlif üsullarla saxtalaşdırılmış və mənimsənilmişdir. Lakin ermənilər unutmamalıdırlar ki, “*özgə malına göz tikən xeyir tapmaz*” (atalar sözü). Hər hansı bir xalqın rəqsini öyrənib ifa etməklə, onun adını dəyişib özününküləşdirməklə erməni musiqi folkloru yaratmaq mümkün deyil. Çünki hər bir melodiya onu yaradan xalqın tarixini, adət-ənənəsini, eləcə də daxili aləmini, dünyagörüşünü, estetik zövqünü, ümumiyyətlə mənəviyyatını və simasını əks etdirir. Başqa bir “atalar deyimi” də var ki; “Özgə atına minən tez düşər”. İnanıram ki, rəqs havalarımızın ermənilər tərəfindən necə saxtalaşdırılması, hansı yollarla mənimsənilməsinin üzə çıxarılaraq ifşa edilməsi və istər Azərbaycanda, istərsə də xarici ölkələrdə geniş təbliğ olunaraq ictimailəşməsi yaxın gələcəkdə belə plagiat faktlarına son qoyacaqdır.

QƏRBİ AZƏRBAYCAN YALLILARININ ORİJİNAL NOT YAZILARI

1. AĞBABA

I

Andante

Musical score for 'Ağbaba' Part I, Andante tempo. The score consists of ten staves of music in 3/4 time. It features a melodic line with various trills (tr) and trills with a flat (tr^b). The music is written in a single system with a key signature of one flat and a common time signature of 3/4. The tempo is marked 'Andante'.

II

Presto

Musical score for 'Ağbaba' Part II, Presto tempo. The score consists of three staves of music in 3/4 time. It features a melodic line with trills (tr) and trills with a flat (tr^b). The music is written in a single system with a key signature of one flat and a common time signature of 3/4. The tempo is marked 'Presto'. There are first and second endings indicated by '1.' and '2.'.

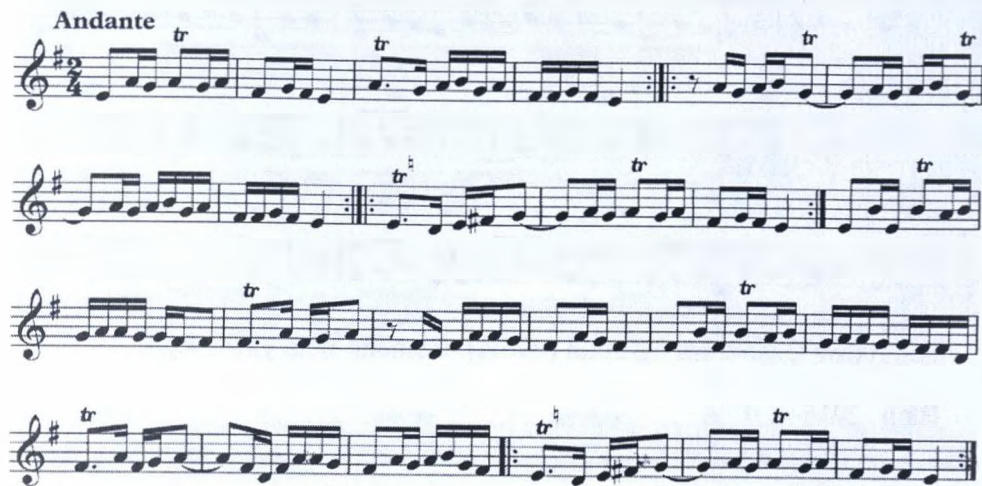
İsmayılov Qəşəm İsa oğlunun (zurna) ifasından nota yazılmışdır.

Bakı, 2015-ci il.

2. AĞBULAQ

I

Andante

II

Allegro

Tağıyev Ələddin Həsən oğlunun (zurna) ifasından nota yazılmışdır.

Bakı. Qaradağ rayonu Sahil qəsəbəsi. 2008-ci il.

3. ALA GÜLBƏNGİ

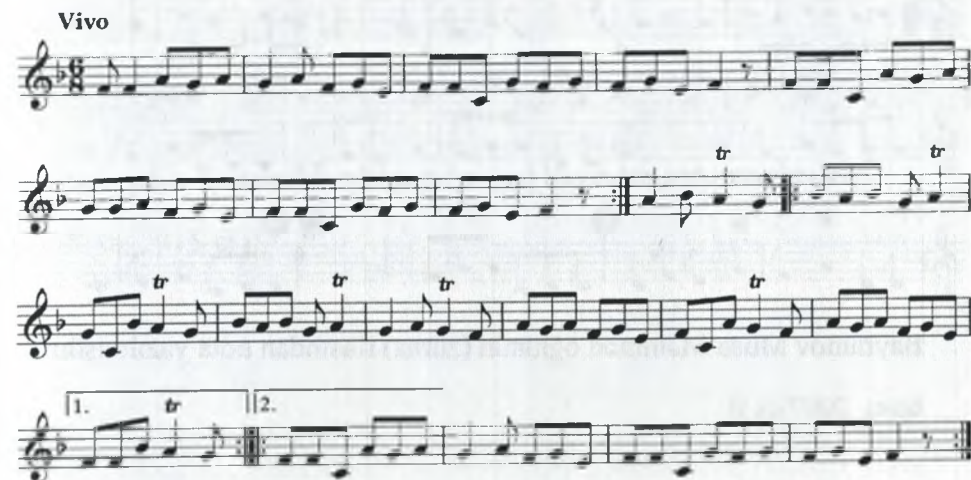
I

Andante

II

Vivo

İsmayilov Qəşəm İsa oğlunun (zurna) ifasından nota yazılmışdır.

Bakı. 2015-ci il.

4. BABACAN / TEYMUR AĞA

I

Andante

II

Allegro

Bayramov Musa Məmməd oğlunun (zurna) ifasından nota yazılmışdır.

Bakı. 2007-ci il.

5. ÇƏÇƏLƏ BARMAQ

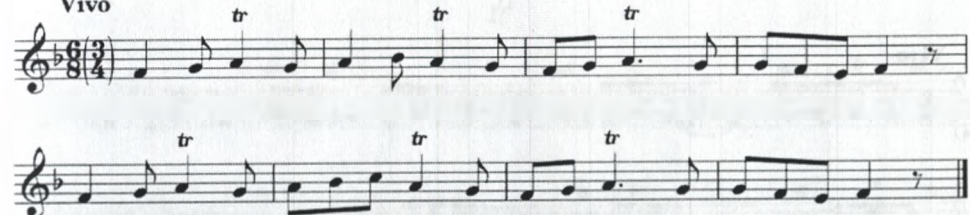
I

Andante

II

Vivo

İsmayılov Qəşəm İsa oğlunun (zurna) ifasından nota yazılmışdır.

Bakı. 2015-ci il.

6. ÇƏMBƏRƏK / DABAN DURMA

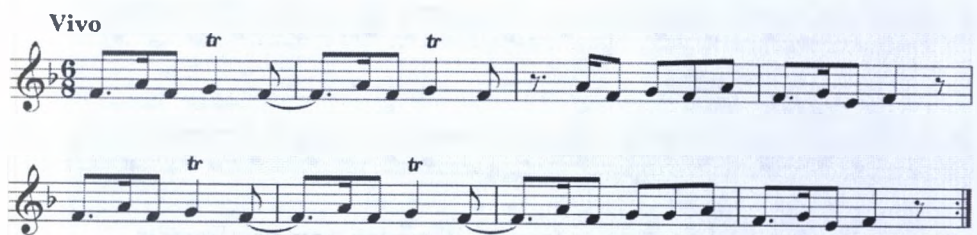
I

Andante

II

Vivo

Bayramov Musa Məmməd oğlunun (zurna) ifasından nota yazılmışdır.

Bakı. 2007-ci il.

7. ÇƏMƏNKƏND

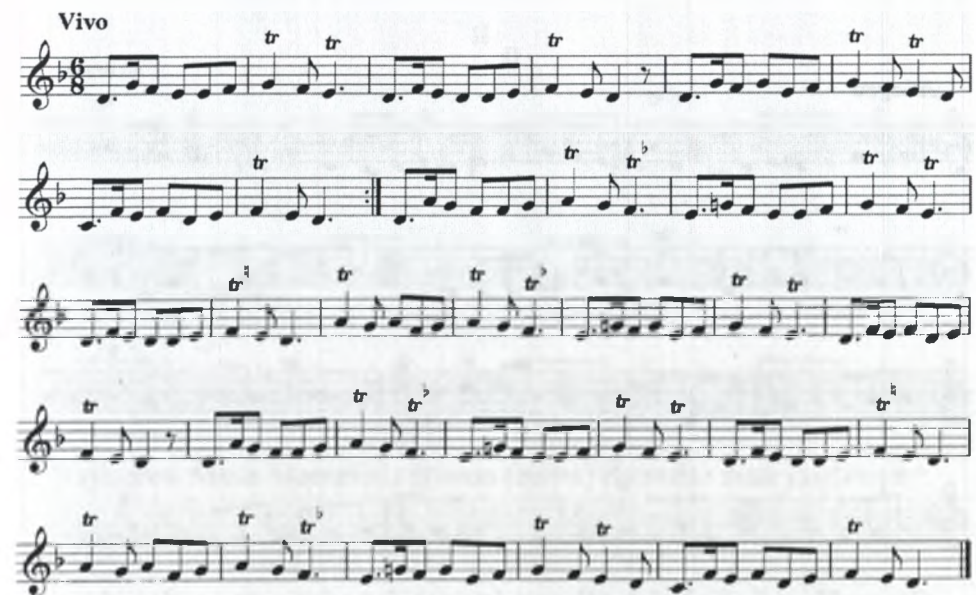
I

Andante

II

Vivo

Bayramov Musa Məmməd oğlunun (zurna) ifasından nota yazılmışdır.

Bakı. 2007-ci il.

8. ÇİLGƏZ / İKİ DƏSTƏ

I

Andante

II

Allegro

Güyəndikov Sədir Valeh oğlunun (zurna) ifasından nota yazılmışdır.

Yevlax. 2015-ci il.

9. DİZDƏN QIRMA / AĞIR YALLI

I

Andante

II

Allegro

Bayramov Musa Məmməd oğlunun (zurna) ifasından nota yazılmışdır.

Bakı. 2007-ci il.

10. EL YALLISI

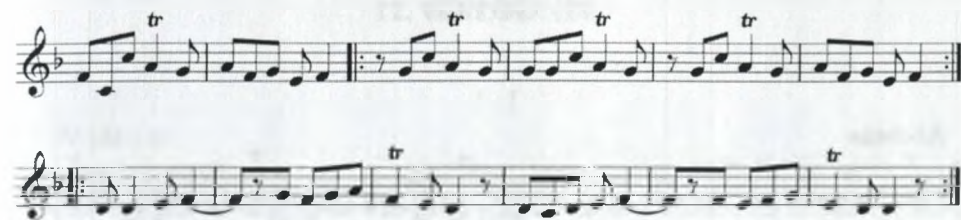
I

Moderato

II

Allegro

Tağıyev Ələddin Həsən oğlunun (zurna) ifasından nota yazılmışdır.

Bakı. Qaradağ rayonu Sahil qəsəbəsi. 2008-ci il.

11. GÖYÇƏ

I

Andante

II

Vivo

Tağıyev Ələddin Həsən oğlunun (zurna) ifasından nota yazılmışdır.

Bakı. Qaradağ rayonu Sahil qəsəbəsi. 2008-ci il.

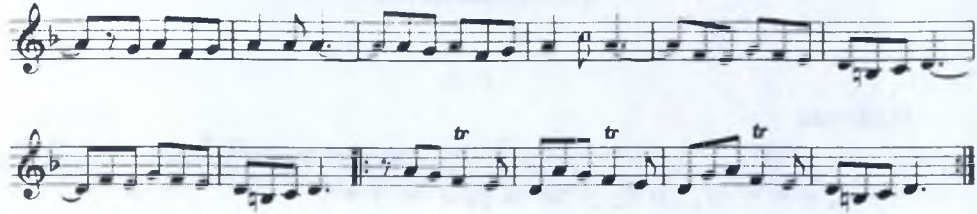
12. GÜLBƏNDİ

I

Moderato

II

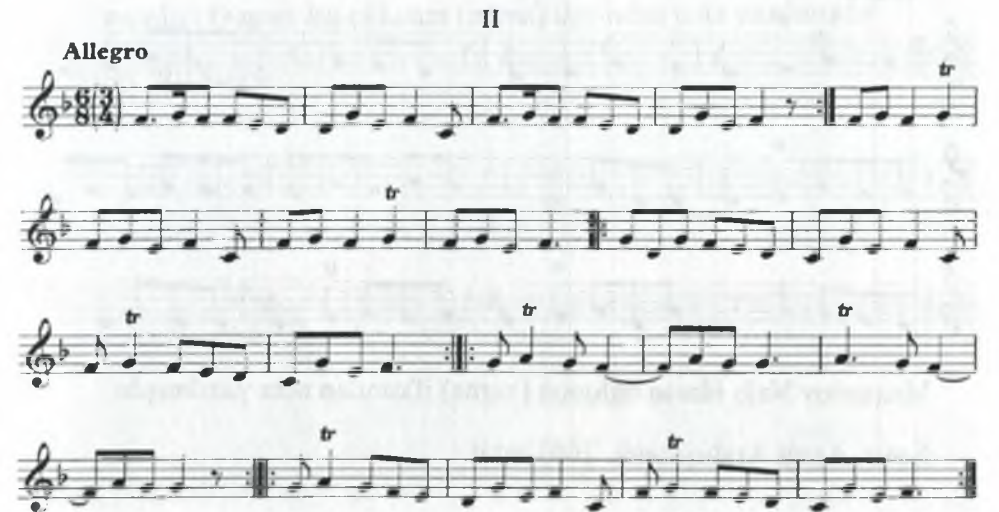
Vivo

Tağıyev Ələddin Həsən oğlunun (zurna) ifasından nota yazılmışdır.

Bakı. Qaradağ rayonu Sahil qəsəbəsi. 2008-ci il.

13. GÜLÜ BASMA / MƏMMƏDBAĞIRI

Bayramov Musa Məmməd oğlunun (zurna) ifasından nota yazılmışdır.

Bakı. 2007-ci il.

14. GÜMRÜ

I

Andante

II

Allegro

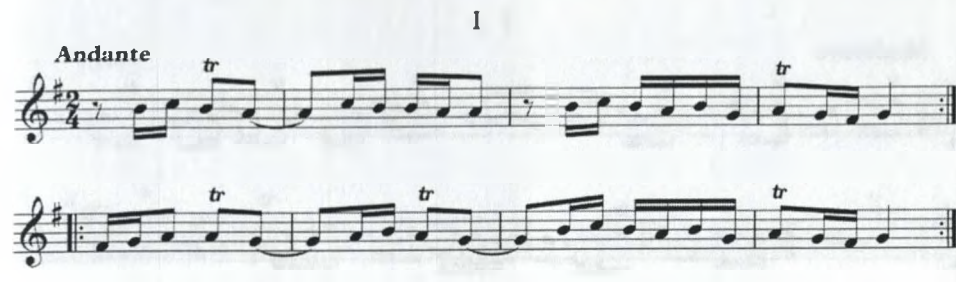
Maqsudov Nağı Həsən oğlunun (zurna) ifasından nota yazılmışdır.

Şəhur. Aşağı Aralıq kəndi. 2003-cü il.

15. HACI NƏZƏR

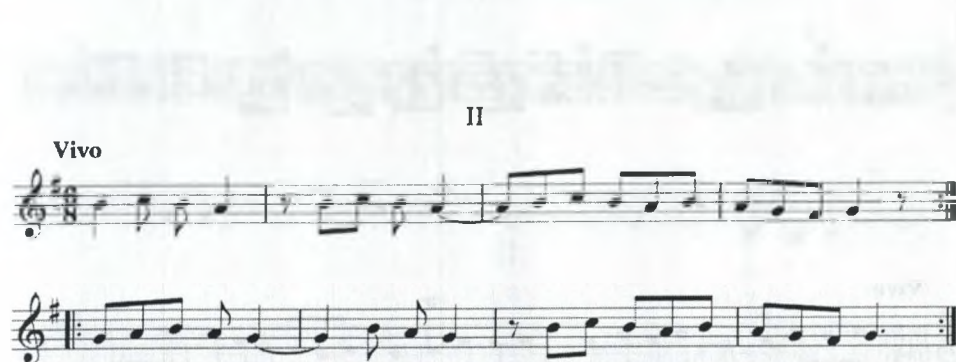
I

Andante

II

Vivo

İsmayılov Qəşəm İsa oğlunun (zurna) ifasından nota yazılmışdır.

Bakı. 2015-ci il.

16. HƏRBƏ - ZORBA / ÜZ – ÜZƏ

Moderato

I

Vivo

II

1. 2.

Güyəndikov Sədir Valeh oğlunun (zurna) ifasından nota yazılmışdır.

Yevlax, 2015-ci il.

17. İRƏVAN / DÖRDAYAQ

Allegro

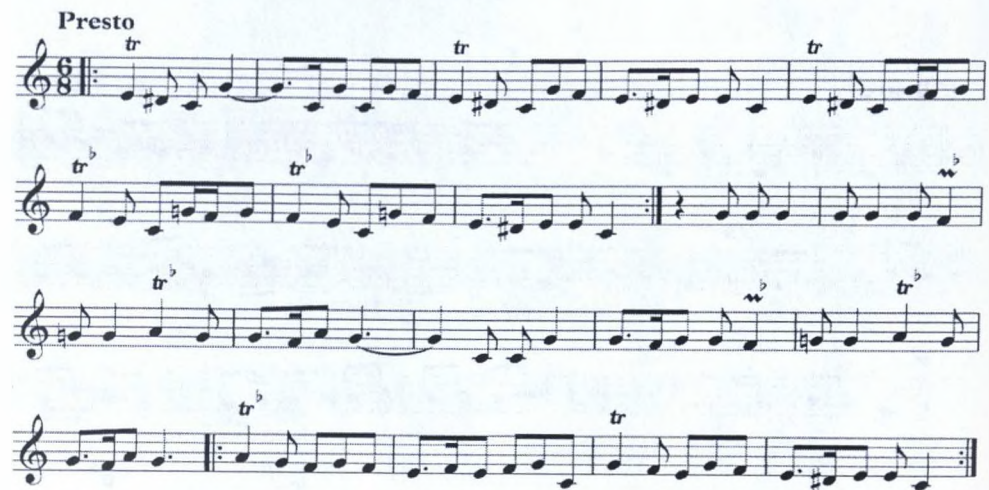
I

II

Allegro

III

Presto

Maqsudov Nağı Həsən oğlunun (zurna) ifasından nota yazılmışdır.

Şəhur. Aşağı Aralıq kəndi. 2003-cü il.

18. İSTİBULAQ / QAYIŞ TUTDU

I

Andante

II

Vivo

Güyəndikov Sədir Valeh oğlunun (zurna) ifasından nota yazılmışdır.

Yevlax. 2015-ci il.

19. KÖÇƏRİ (I variant)

I

Andante

Musical score for the first part of 'Köçəri (I variant)' in Andante tempo. It consists of six staves of music in 4/4 time, featuring a melody with various trills (tr) and trills with a flat (tr^b).

II

Presto

Musical score for the second part of 'Köçəri (I variant)' in Presto tempo. It consists of three staves of music in 6/8 time, featuring a melody with various trills (tr) and trills with a flat (tr^b).

Musical score for 'Köçəri (I variant)' in Rauf Bəhmənli's notation. It consists of two staves of music in 4/4 time, featuring a melody with various trills (tr) and trills with a flat (tr^b).

Maqsudov Nağı Həsən oğlunun (zurna) ifasından nota yazılmışdır.

Şəhur. Aşağı Aralıq kəndi. 2003-cü il.

20. KÖÇƏRİ (II variant)

Andante I

Presto II

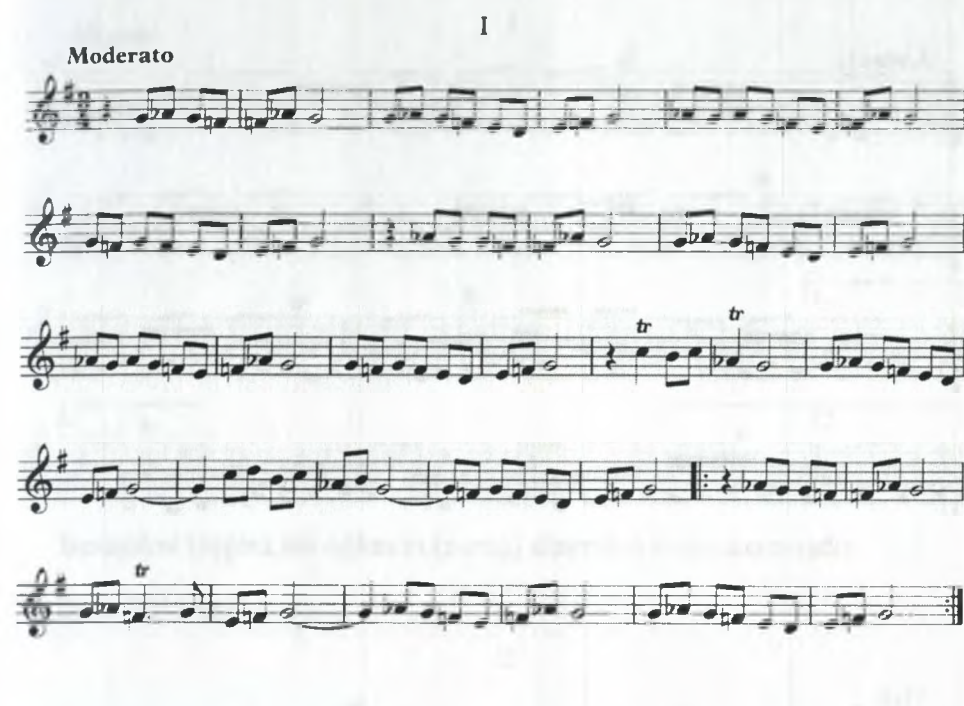

Abutalıbov Hacı Müseyib oğlunun (zurna) ifasından nota yazılmışdır.

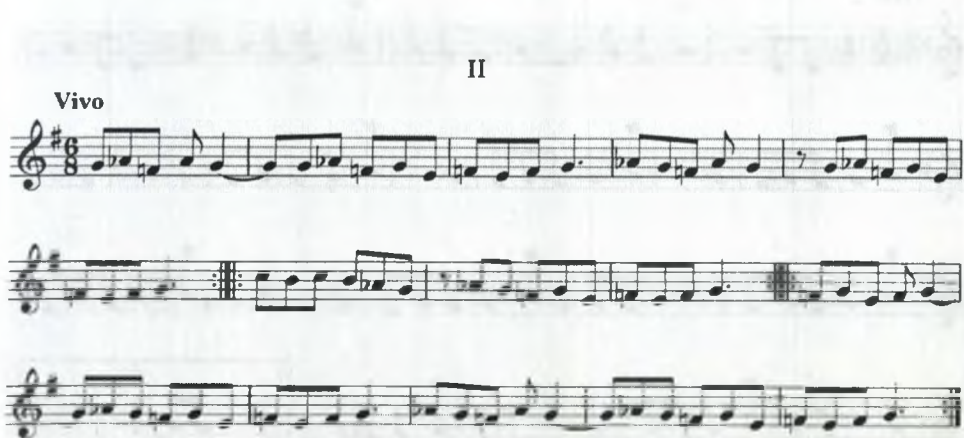
Ordubad. Tivi kəndi. 2003-cü il.

21. QALACA

Moderato I

Vivo II

Güyəndikov Sədir Valeh oğlunun (zurna) ifasından nota yazılmışdır.

Yevlax. 2015-ci il.

22. QARAÇUXA / ZAĞALI

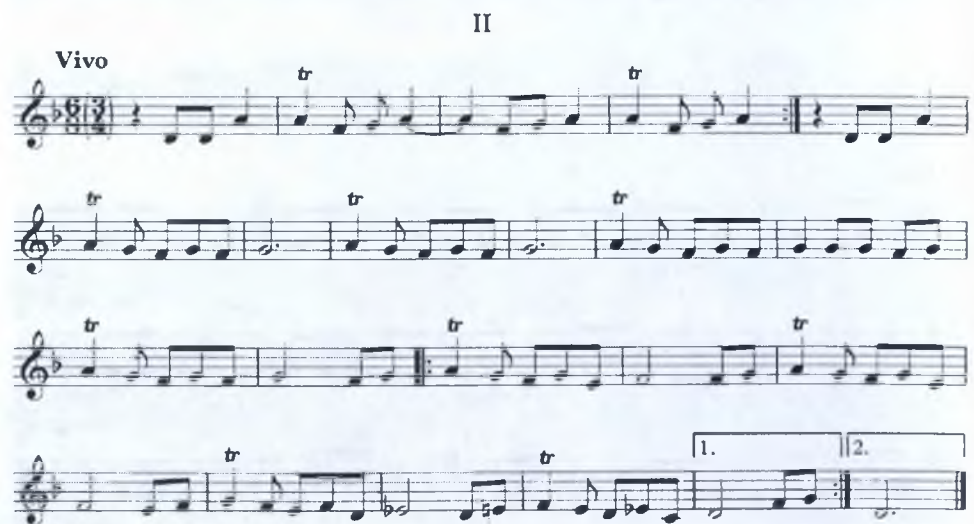
I

Andante

II

Vivo

Tağıyev Ələddin Həsən oğlunun (zurna) ifasından nota yazılmışdır.

Bakı. Qaradağ rayonu Sahil qəsəbəsi. 2008-ci il.

23. QƏMLÖ

Allegro

İsmayılov Qəşəm İsa oğlunun (zurna) ifasından nota yazılmışdır.

Bakı. 2015-ci il.

24. LAÇIN BALA

Moderato

Bayramov Musa Məmməd oğlunun (zurna) ifasından nota yazılmışdır.

Bakı. 2007-ci il.

25. MƏHSUL

Andante

I

Allegretto

II

Güyəndikov Sədir Valeh oğlunun (zurna) ifasından nota yazılmışdır.

Yevlax. 2015-ci il.

26. MƏRCANLAR / CÜT YALLI

Andante I

Vivo II

Bayramov Musa Məmməd oğlunun (zurna) ifasından nota yazılmışdır.

Bakı. 2007-ci il.

27. MƏZRƏ / ÇUBUQLU YALLI

Andante I

Allegro II

Tağıyev Ələddin Həsən oğlunun (zurna) ifasından nota yazılmışdır.

Bakı. Qaradağ rayonu Sahil qəsəbəsi. 2008-ci il.

28. NARE

Maqsudov Nağı Həsən oğlunun (zurna) ifasından nota yazılmışdır.

Şərur. Aşağı Aralıq kəndi. 2003-cü il.

29. PAPILI

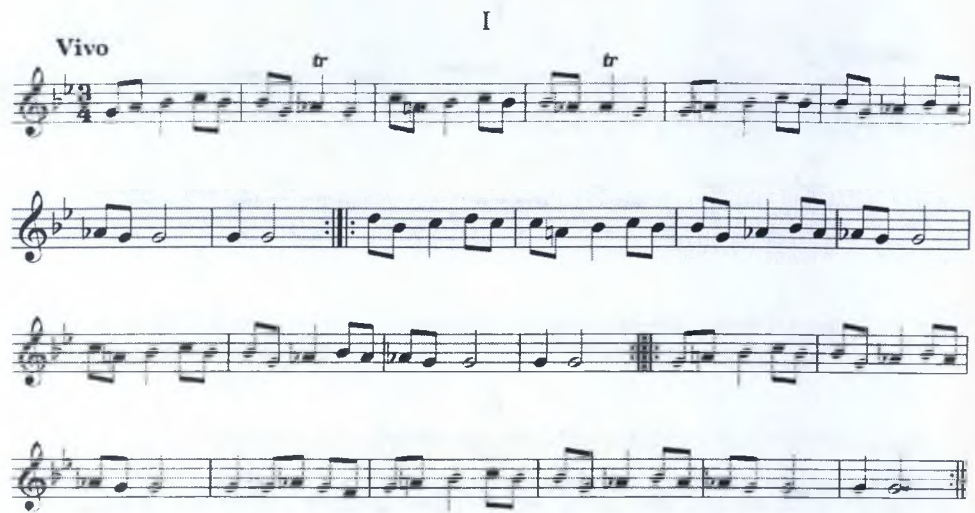
Güyəndikov Sədir Valeh oğlunun (zurna) ifasından nota yazılmışdır.

Yevlax. 2015-ci il.

30. PAŞA KÖÇDÜ / CÜT AYAQ

Vivo

I

II

Allegro

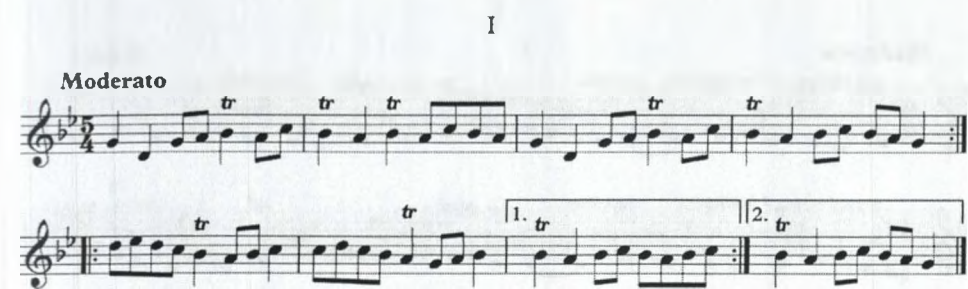
Bayramov Musa Məmməd oğlunun (zurna) ifasından nota yazılmışdır.

Bakı. 2007-ci il.

31. SABAHİ / ÇARPAZ YALLI

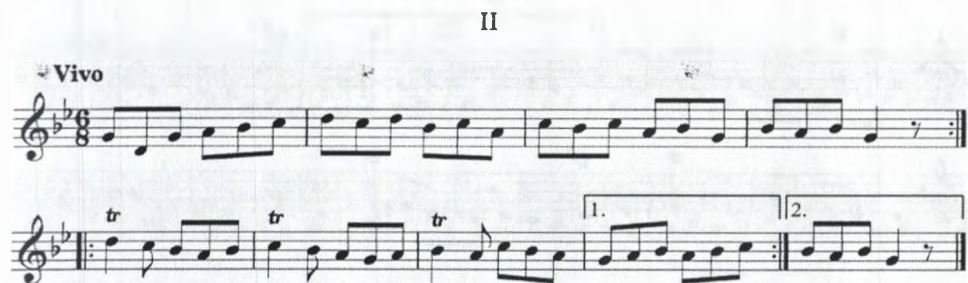
I

Moderato

II

Vivo

Bayramov Musa Məmməd oğlunun (zurna) ifasından nota yazılmışdır.

Bakı. 2007-ci il.

32. ŞADILI

I

Moderato

Musical score for ŞADILI, Part I, Moderato. The score consists of five staves of music in 2/4 time, featuring various trills and ornaments.

II

Vivo

Musical score for ŞADILI, Part II, Vivo. The score consists of four staves of music in 8/4 time, featuring various trills and ornaments.

Bayramov Musa Məmməd oğlunun (zurna) ifasından nota yazılmışdır.

Bakı. 2007-ci il.

33. ŞİRXANI

I

Andante

Musical score for ŞİRXANI, Part I, Andante. The score consists of two staves of music in 3/4 time, featuring various trills and ornaments.

II

Vivo

Musical score for ŞİRXANI, Part II, Vivo. The score consists of two staves of music in 8/4 time, featuring various trills and ornaments.

Bayramov Musa Məmməd oğlunun (zurna) ifasından nota yazılmışdır.

Bakı. 2007-ci il.

34. TACİRİ

Andante I

Allegro II

Güyəndikov Sədir Valeh oğlunun (zurna) ifasından nota yazılmışdır.

Yevlax. 2015-ci il.

35. TAMAŞA / DƏSMAL YALLISI

Andante I

Allegro II

III

Presto *tr*

Güyəndikov Sədir Valeh oğlunun (zurna) ifasından nota yazılmışdır.

Yevlax. 2015-ci il.

36. TƏNZƏRƏ (I variant)

Andante I

Allegro II

Abutalıbov Hacı Müseyib oğlunun (zurna) ifasından nota yazılmışdır.

Ordubad. Tivi kəndi. 2003-cü il.

37. TƏNZƏRƏ (II variant)

I

Andante

II

Allegro

Maqşudov Nağı Həsən oğlunun (zurna) ifasından nota yazılmışdır.

Şərur. Aşağı Aralıq kəndi. 2003-cü il.

38. TƏRS YALLI / QARABAĞI

I

Allegro

II

Presto

Bayramov Musa Məmməd oğlunun (zurna) ifasından nota yazılmışdır.

Bakı. 2007-ci il.

39. UĞUR BƏYİ

I

Andante

II

Allegro

Bayramov Musa Məmməd oğlunun (zurna) ifasından nota yazılmışdır.

Bakı. 2007-ci il.

40. ULU YURD

I

Andante

II

QAYABAŞI

Vivo

Tağıyev Ələddin Həsən oğlunun (zurna) ifasından nota yazılmışdır.

Bakı. Qaradağ rayonu Sahil qəsəbəsi. 2008-ci il.

41. ÜÇ PƏNCƏ / AXSAQ YALLI

Tağıyev Ələddin Həsən oğlunun (zurna) ifasından nota yazılmışdır.

Bakı. Qaradağ rayonu Sahil qəsəbəsi. 2008-ci il.

42. VER – VERİ

Allegro

Musical score for '42. VER – VERİ' in 8/8 time, marked Allegro. The score consists of five staves of music. It features various trills (tr) and trills with flats (tr^b).

Bayramov Musa Məmməd oğlunun (zurna) ifasından nota yazılmışdır.

Bakı. 2007-ci il.

43. YELLİCƏ / NÖVRUZU

Andante

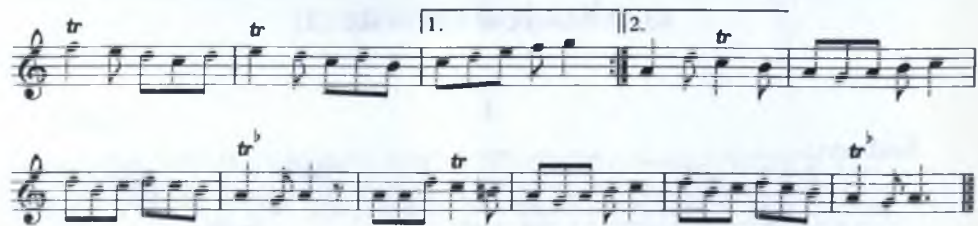
I

Musical score for '43. YELLİCƏ / NÖVRUZU' in 4/4 time, marked Andante, first part. The score consists of six staves of music. It features various trills (tr) and trills with flats (tr^b).

II

Vivo

Musical score for '43. YELLİCƏ / NÖVRUZU' in 8/8 time, marked Vivo, second part. The score consists of three staves of music. It features various trills (tr) and trills with flats (tr^b).

Güyəndikov Sədir Valeh oğlunun (zurna) ifasından nota yazılmışdır.

Yevlax. 2015-ci il.

YALLILAR HAQQINDA

№1. Ağbaba – iki hissəli yallı havasıdır. Ağbaba – Qərbi Azərbaycan ərazisinin İrəvan bölgəsində böyük bir mahal olub, Amasya və Qızıqlıq rayonlarını əhatə edir. Toponim kimi “ağbaba” sözü quş adından yaranmışdır. Eyniadlı kənd Ağbaba dağının ətəyində, Qarabulaq kəndindən 1 km cənubda yerləşmişdir.

Segah məqamında səslənən yallının melodiyası ilk dəfə 2015-ci ildə tərəfimizdən notlaşdırılmış və 2018-ci ildə “Mütərcim” nəşriyyatında çapdan çıxmış “Azərbaycan yallıları” adlı məcmuəmizdə işıqlandırılmışdır [1; s.33].

Topluda yallının birinci hissəsi 2/4 ölçüdə (*andante*), ikinci hissəsi isə 6/8 vəzn ölçüsündə (*presto*) təqdim olunmuşdur.

№2. Ağbulaq – iki hissəli yallı havasıdır. Ağbulaq – Qərbi Azərbaycan ərazisində İrəvan bölgəsinin Göyçə mahalında kənd adıdır. Toponim “içməli su” mənasında işlənən “ağ” və “bulaq” sözlərinin birləşməsindən əmələ gəlmişdir.

İlk dəfə 2008-ci ildə tərəfimizdən notlaşdırılmış yallının melodiyası 2018-ci ildə “Mütərcim” nəşriyyatında çapdan çıxmış “Azərbaycan yallıları” adlı məcmuəmizdə işıqlandırılmışdır [1; s.52].

Topluda yallının birinci hissəsi 2/4 ölçüdə (*andante*), ikinci hissəsi isə 6/8 vəzn ölçüsündə (*allegro*) təqdim edilmişdir.

№3. Ala gülbəngi – iki hissəli yallı havasıdır. Yallı – Qərbi Azərbaycan ərazisinin İrəvan bölgəsində oynanılan tanınmış rəqslərdəndir. Gülbəng – qızların başa örtükləri yaylıqdır. Əvvəllər yallının 1-ci hissəsini mahnı kimi oxuyaraq oynamışlar. Hal-hazırda mətnin yalnız nəqarəti yadda saxlanılmışdır;

Ala gülbəngi, ala gülbəngi,

Ala, başına dola gülbəngi.

Əsasən, qadınların oynadığı bu yallı havası ilk dəfə 2015-ci ildə tərəfimizdən notlaşdırılmış və 2018-ci ildə “Mütərcim” nəşriyyatında çapdan çıxmış “Azərbaycan yallıları” adlı məcmuəmizdə işıqlandırılmışdır [1; s.72].

Topluda Rast məqamında səslənən yallının birinci hissəsi 3/4 ölçüdə (*andante*), ikinci hissəsi isə 6/8 ölçüsündə (*vivo*) təqdim edilmişdir.

№4. Babacan / Teymur ağa – iki hissəli yallı havasıdır. Babacan – Qərbi Azərbaycanın İrəvan bölgəsində, Basarkeçər rayonundan 42 km məsafədə, Göyçə gölünün ətrafında yerləşən kənddir. Bu kənd XVII əsrin əvvəllərində, 1715-ci ildə yaradılmışdır. Həmin tarixi ərazinin adını daşıyan yallını sonralar “*Teymur ağa*” kimi də adlandırmışlar.

Şur məqamında səslənən yallının musiqisi ilk dəfə 2007-ci ildə tərəfimizdən nota alınmış və 2021-ci ildə “Şərq-Qərb” nəşriyyatında çapdan çıxmış “Azərbaycan qədim rəqs havaları” adlı məcmuəmizdə işıqlandırılmışdır [2; s.425].

Topluda yallının birinci hissəsi 2/4 ölçüdə (*andante*), ikinci hissəsi isə 6/8 vəzn ölçüsündə (*allegro*) təqdim olunmuşdur.

№5. Çəçələ barmaq – iki hissəli yallı havasıdır. Rəqsin adındakı “çəçələ” sözü xalq deyiminə əsasən, əlimizdəki beşinci kiçik barmağın adıdır. Yallıya toplaşan hər bir iştirakçı rəqsə başlamamışdan qabaq özündən əvvəlki və özündən sonrakı iştirakçılarla çəçələ barmaqlarını birləşdirməlidirlər.

Rəqsin melodiyası ilk dəfə 2015-ci ildə tərəfimizdən notlaşdırılmış və 2018-ci ildə “Mütərcim” nəşriyyatında çapdan çıxmış “Azərbaycan yallıları” adlı məcmuəmizdə işıqlandırılmışdır [1; s.43].

YALLILAR HAQQINDA

№1. Ağbaba – iki hissəli yallı havasıdır. Ağbaba – Qərbi Azərbaycan ərazisinin İrəvan bölgəsində böyük bir mahal olub, Amasya və Qızılqoç rayonlarını əhatə edir. Toponim kimi “*ağbaba*” sözü quş adından yaranmışdır. Eyniadlı kənd Ağbaba dağının ətəyində, Qarabulaq kəndindən 1 km cənubda yerləşmişdir.

Segah məqamında səslənən yallının melodiyası ilk dəfə 2015-ci ildə tərəfimizdən notlaşdırılmış və 2018-ci ildə “Mütərcim” nəşriyyatında çapdan çıxmış “Azərbaycan yallıları” adlı məcmuəmizdə işıqlandırılmışdır [1; s.33].

Topluda yallının birinci hissəsi 2/4 ölçüdə (*andante*), ikinci hissəsi isə 6/8 vəzn ölçüsündə (*presto*) təqdim olunmuşdur.

№2. Ağbulaq – iki hissəli yallı havasıdır. Ağbulaq – Qərbi Azərbaycan ərazisində İrəvan bölgəsinin Göyçə mahalında kənd adıdır. Toponim “içməli su” mənasında işlənən “*ağ*” və “*bulaq*” sözlərinin birləşməsindən əmələ gəlmişdir.

İlk dəfə 2008-ci ildə tərəfimizdən notlaşdırılmış yallının melodiyası 2018-ci ildə “Mütərcim” nəşriyyatında çapdan çıxmış “Azərbaycan yallıları” adlı məcmuəmizdə işıqlandırılmışdır [1; s.52].

Topluda yallının birinci hissəsi 2/4 ölçüdə (*andante*), ikinci hissəsi isə 6/8 vəzn ölçüsündə (*allegro*) təqdim edilmişdir.

№3. Ala gülbəngi – iki hissəli yallı havasıdır. Yallı – Qərbi Azərbaycan ərazisinin İrəvan bölgəsində oynanılan tanınmış rəqslərdəndir. Gülbəng – qızların başa örtükləri yaylıqdır. Əvvəllər yallının 1-ci hissəsini mahnı kimi oxuyaraq oynamışlar. Hal-hazırda mətnin yalnız nəqarəti yadda saxlanılmışdır;

Ala gülbəngi, ala gülbəngi,

Ala, başına dola gülbəngi.

Əsasən, qadınların oynadığı bu yallı havası ilk dəfə 2015-ci ildə tərəfimizdən notlaşdırılmış və 2018-ci ildə “Mütərcim” nəşriyyatında çapdan çıxmış “Azərbaycan yallıları” adlı məcmuəmizdə işıqlandırılmışdır [1; s.72].

Topluda Rast məqamında səslənən yallının birinci hissəsi 3/4 ölçüdə (*andante*), ikinci hissəsi isə 6/8 ölçüsündə (*vivo*) təqdim edilmişdir.

№4. Babacan / Teymur ağa – iki hissəli yallı havasıdır. Babacan – Qərbi Azərbaycanın İrəvan bölgəsində, Basarkeçər rayonundan 42 km məsafədə, Göyçə gölünün ətrafında yerləşən kənddir. Bu kənd XVII əsrin əvvəllərində, 1715-ci ildə yaradılmışdır. Həmin tarixi ərazinin adını daşıyan yallını sonralar “*Teymur ağa*” kimi də adlandırmışlar.

Şur məqamında səslənən yallının musiqisi ilk dəfə 2007-ci ildə tərəfimizdən nota alınmış və 2021-ci ildə “Şərq-Qərb” nəşriyyatında çapdan çıxmış “Azərbaycan qədim rəqs havaları” adlı məcmuəmizdə işıqlandırılmışdır [2; s.425].

Topluda yallının birinci hissəsi 2/4 ölçüdə (*andante*), ikinci hissəsi isə 6/8 vəzn ölçüsündə (*allegro*) təqdim olunmuşdur.

№5. Çəçələ barmaq – iki hissəli yallı havasıdır. Rəqsin adındakı “çəçələ” sözü xalq deyiminə əsasən, əlimizdəki beşinci kiçik barmağın adıdır. Yallıya toplaşan hər bir iştirakçı rəqsə başlamamışdan qabaq özündən əvvəlki və özündən sonrakı iştirakçılarla çəçələ barmaqlarını birləşdirməlidirlər.

Rəqsin melodiyası ilk dəfə 2015-ci ildə tərəfimizdən notlaşdırılmış və 2018-ci ildə “Mütərcim” nəşriyyatında çapdan çıxmış “Azərbaycan yallıları” adlı məcmuəmizdə işıqlandırılmışdır [1; s.43].

Topluda yallının birinci hissəsi 3/8 ölçüdə (*andante*), ikinci hissəsi isə 6/8 və 3/4 ölçülərinin qovuşuq vəznlərində (*vivo*), “fa” mayəli Rast məqamında təqdim edilmişdir.

№6. Çəmbərək / Daban durma – iki hissəli yallı havasıdır. Çəmbərək – Qərbi Azərbaycanın Göyçə mahalı və Qaraqoyunlu dərəsi ərazisində rayondur. 1920-ci ilin sonuna kimi Gəncə (Yelizavetpol) quberniyasının Qazax qəzasının tərkibində olmuş bu rayon sovet hakimiyyəti illərində Göyçə mahalının tərkibinə daxil edilmişdir. Yallıya verilmiş “*Daban durma*” adı isə onun xoreoqrafik oyun qaydası ilə əlaqədardır.

Rast məqamında səslənən yallının musiqisi ilk dəfə 2007-ci ildə tərəfimizdən nota alınmış və 2021-ci ildə “Şərq-Qərb” nəşriyyatında çapdan çıxmış “Azərbaycan qədim rəqs havaları” adlı məcmuəmizdə işıqlandırılmışdır [2; s.481].

Topluda yallının birinci hissəsi 2/4 ölçüdə (*andante*), ikinci hissəsi isə 6/8 vəzn ölçüsündə (*vivo*) təqdim edilmişdir.

№7. Çəmənəkənd – iki hissəli yallı havasıdır. Rəqsə yarandığı məkanın, İrəvan qəzasında Qarabağlar (1948-ci ildən Vedi rayonu) rayonunun inzibati ərazisinə daxil olan kəndin adı verilmişdir. Bu yallı havası Naxçıvanda “*Çəmənli*” adı ilə tanınmaqdadır.

Şur məqamında səslənən rəqsin musiqisi ilk dəfə 2007-ci ildə tərəfimizdən nota alınmış və 2021-ci ildə “Şərq-Qərb” nəşriyyatında çapdan çıxmış “Azərbaycan qədim rəqs havaları” adlı məcmuəmizdə işıqlandırılmışdır [2; s.411].

Topluda yallının birinci hissəsi 2/4 ölçüdə (*andante*), ikinci hissəsi isə 6/8 vəzn ölçüsündə (*vivo*) təqdim edilmişdir.

№8. Çilgəz / İki dəstə – iki hissəli yallı havasıdır. Rəqsin iki adı vardır. Çilgəz – Kəlbəcərlə Laçın rayonları arasında yerləşən yaylaq adıdır. Yallının “*İki dəstə*” adı isə onun xoreoqrafik oyun qaydasına görə sonradan verilmişdir. Belə ki, rəqsin əvvəlində bir cərgədə düzülmüş yallı dəstəsi ikinci hissədə melodiyanın tempi sürətlənəndə iki cərgəyə ayrılaraq oyunu

davam etdirirlər. Onu da qeyd etməliyik ki, dairə ətrafında düzlənmiş cərgənin biri digər cərgənin daxilində əks istiqamətdə oynanılır.

Şur məqamında səslənən yallının melodiyası ilk dəfə 2015-ci ildə tərəfimizdən nota alınmış və 2018-ci ildə “Mütərcim” nəşriyyatında çapdan çıxmış “Azərbaycan yallıları” adlı məcmuəmizdə işıqlandırılmışdır [1; s.95].

Topluda yallının birinci hissəsi 2/4 ölçüdə (*andante*), ikinci hissəsi isə 6/8 və 3/4 ölçülərində (*allegro*) təqdim edilmişdir.

№9. Dizdən qırma / Ağır yallı – iki hissəli yallı havasıdır. Qərbi Azərbaycanın İrəvan bölgəsində, əsasən Pəmbək mahalının Allahverdi və Cəlaloğlu rayonlarında oynanılır. İrəvan bölgəsində rəqsi iki adla tanıyırlar. Bu adların hər biri onun xoreoqrafik oyun tərzinə və xarakterinə görə verilmişdir.

Rəqsin musiqisi ilk dəfə 2007-ci ildə tərəfimizdən nota yazılmış və 2018-ci ildə “Mütərcim” nəşriyyatında çapdan çıxmış “Azərbaycan yallıları” adlı məcmuəmizdə işıqlandırılmışdır [1; s.76].

Topluda Çahargah muğamının “Bəstə-Nigar” şöbəsinin melodiyası üstündə səslənən yallının birinci hissəsi 3/8 ölçüdə (*andante*), ikinci hissəsi isə 6/8 vəzn ölçüsündə (*allegro*) təqdim olunmuşdur.

№10. El yallısı – iki hissəli yallı havasıdır. Qərbi Azərbaycanın, əsasən Vedi mahalında çox oynanılan yallılardandır. Bu rəqsin melodiyası Naxçıvandakı eyniadlı “El yallısı”ndan fərqlənir. Bunlar tamamilə başqa-başqa melodiya malik olan yallılardır.

Bayatı-Qacar muğamı üstündə səslənən yallının musiqisi ilk dəfə 2008-ci ildə tərəfimizdən nota alınmış və 2018-ci ildə “Mütərcim” nəşriyyatında çapdan çıxmış “Azərbaycan yallıları” adlı məcmuəmizdə işıqlandırılmışdır [1; s.51].

Topluda yallının birinci hissəsi 3/4 ölçüdə (*moderato*), ikinci hissəsi isə 6/8 vəzn ölçüsündə (*allegro*) təqdim olunmuşdur.

№11. Göyçə – iki hissəli yallı havasıdır. Rəqs İrəvan bölgəsinin Göyçə mahalında yarandığından həmin tarixi ərazinin adını daşıyır.

Rast məqamında səslənən yallının musiqisi ilk dəfə 2008-ci ildə tərəfimizdən nota alınmış və 2018-ci ildə “Mütərcim” nəşriyyatında çapdan çıxmış “Azərbaycan yallıları” adlı məcmuəmizdə işıqlandırılmışdır [1; s.41].

Topluda yallının birinci hissəsi 2/4 ölçüdə (*andante*), ikinci hissəsi 6/8 vəzn ölçüsündə (*vivo*) təqdim olunmuşdur.

№12. Gülbəndi – iki hissəli yallı havasıdır. Qərbi Azərbaycanın İrəvan bölgəsində oynanılan bu yallının ilk not yazısını görkəmli bəstəkarımız Əfrasiyab Bədəlbəyli yazmışdır. “Yallı rəqsi” kimi adlanan bu əlyazma (not yazısı) hal-hazırda S.Mümtaz adına Azərbaycan Respublikası Ədəbiyyat və İncəsənət Dövlət Arxivində saxlanılır.

Yallının musiqisi 2008-ci ildə tərəfimizdən nota yazılmış və 2018-ci ildə “Mütərcim” nəşriyyatında çapdan çıxmış “Azərbaycan yallıları” adlı məcmuəmizdə işıqlandırılmışdır [1; s.77].

Topluda yallının birinci hissəsi 2/4 ölçüdə (*moderato*), ikinci hissəsi isə 6/8 ölçüsündə (*vivo*) təqdim edilmişdir.

№13. Gülü basma / Məmmədbağırı – iki hissəli yallı havasıdır. Əsasən Göyçə mahalında oynanılan bu yallının iki adı vardır. “Məmmədbağırı” yallıya sonradan verilmiş addır. Oyundakı hərəkətlərin Məmmədbağır adlı şəxs tərəfindən yaradıldığı üçün, rəqsə də onun adı verilmişdir.

Rast məqamında səslənən yallının musiqisi ilk dəfə 2007-ci ildə tərəfimizdən nota yazılmış və 2018-ci ildə “Mütərcim” nəşriyyatında çapdan çıxmış “Azərbaycan yallıları” məcmuəmizdə hər iki adı ilə işıqlandırılmışdır [1; s.46].

Topluda yallının birinci hissəsi 2/4 ölçüdə (*andante*), ikinci hissəsi isə 6/8 və 3/4 ölçülərində (*allegro*) təqdim edilmişdir.

№14. Gümrü – iki hissəli yallı havasıdır. Yallı həm Naxçıvanda, həm də Qərbi Azərbaycan bölgəsində oynanılan məşhur rəqslərdəndir. İrəvan bölgəsində “*Gümrü*” kimi tanınan yallı havası Naxçıvanda bu gün “*Festivalı*” adlanır. Lakin “*Festivalı*” yallıya verilmiş ikinci addır. “*Festivalı*” adının verilməsi isə Azərbaycanda Sovet hakimiyyəti qurulduqdan sonra yallının tez-tez müxtəlif ölkələrdə keçirilən festivallarda səsləndirilməsi ilə əlaqədar olmuşdur.

Yallının ilk not yazısı görkəmli musiqişünas-alim Bayram Hüseynli tərəfindən yazılmış və özünün 1965-ci ildə nəşr etdirdiyi “Azərbaycan xalq rəqs melodiyaları” adlı birinci dəftərində “*Leninakarı*” adı ilə özünə yer almışdır [3; s.23].

Daha sonra rəqsin not yazısı Əhməd İsayadə və Nəriman Məmmədovun 1984-cü ildə nəşr olunmuş “Azərbaycan xalq mahnıları və oyun havaları” məcmuəsində “*Festivalı*” adı ilə öz əksini tapmışdır [6; s.39].

Rəqsin musiqisinə Əkrəm Məmmədlinin Kənan Məmmədli ilə birgə ərsəyə gətirdikləri, 2015-ci ildə Naxçıvanda çap olunmuş “Naxçıvan–Şərur el yallıları” məcmuəsində “*Leylahanı yallısı*” adı ilə rast gəlik [7; s.180].

Bizim 2003-cü ildə Şərurda əldə etdiyimiz yallının melodiyası 2018-ci ildə “Mütərcim” nəşriyyatında çapdan çıxmış “Azərbaycan yallıları” məcmuəmizdə hər iki adı ilə işıqlandırılmışdır [1; s.26].

Topluda Şur məqamında səslənən yallının birinci hissəsi 2/4 ölçüdə (*andante*), ikinci hissəsi isə 6/8 ölçüsündə (*allegro*) təqdim edilmişdir.

№15. Hacı Nəzər – iki hissəli yallı havasıdır. Hacı Nəzər – Gümrü şəhərindən 14 km cənub-qərbdə yerləşən kəndin adıdır. İrəvan bölgəsində azərbaycanlıların oynadığı bu yallı Rast muğamının “Üşşaq” şöbəsi üstündə bəstələnmişdir.

Yallının musiqisi ilk dəfə 2015-ci ildə tərəfimizdən nota yazılmış və 2018-ci ildə “Mütərcim” nəşriyyatında çapdan çıxmış “Azərbaycan yallıları” adlı məcmuəmizdə işıqlandırılmışdır [1; s.59].

Topluda rəqsin birinci hissəsi 2/4 ölçüdə (*andante*), ikinci hissəsi isə 6/8 vəzn ölçüsündə (*vivo*) təqdim olunmuşdur.

№16. Hərbə-zorba / Üz-üzə – iki hissəli yallı havasıdır. Yallının musiqisi Kəlbəcər və Laçın rayonlarında, eləcə də Qərbi Azərbaycanın İrəvan bölgəsində, Göycədə çox sevilən havalardandır. Rəqsə verilmiş hər iki ad onun xarakterini, xoreoqrafik oyun tərzini açıqlayır. Belə ki, yallıdakı iştirakçılar iki dəstədə düzülərək üz-üzə durmalı, hər dəstə növbə ilə müxtəlif çətin hərəkətlər nümayiş etdirməlidirlər. Yallıda, eləcə də güləş səhnələri də öz əksini tapır.

Şur məqamında səslənən yallının musiqisi ilk dəfə 2015-ci ildə tərəfimizdən nota yazılmış və 2018-ci ildə “Mütərcim” nəşriyyatında çapdan çıxmış “Azərbaycan yallıları” məcmuəsində hər iki adı ilə işıqlandırılmışdır [1; s.86].

Topluda yallının birinci hissəsi 2/4 ölçüdə (*moderato*), ikinci hissəsi isə 6/8 və 3/4 ölçülərində (*vivo*) təqdim olunmuşdur.

№17. İrəvan / Dördəyək – üç hissəli yallıdır. Rəqs həm Naxçıvanda, həm də Qərbi Azərbaycan bölgəsində çox oynanılan havalarındandır. Yallının “*Dördəyək*” adlandırılması onun xoreoqrafik gediş hərəkətləri ilə (rəqsin əvvəlində iştirakçılar dörd addın atırlar) əlaqəlidir.

Yallının musiqisini ilk dəfə görkəmli musiqişünas-alim Bayram Hüseynli nota yazmış və özünün 1965-ci ildə nəşr etdirdiyi “Azərbaycan xalq rəqs melodiyaları” adlı birinci dəftərinə “*Yerevanı*” adı ilə daxil etmişdir [3; s.26].

Rəqsin musiqisinə Əkrəm Məmmədlinin Kənan Məmmədli ilə birgə ərsəyə gətirdikləri, 2015-ci ildə Naxçıvanda çap olunmuş “Naxçıvan–Şərur el yallıları” məcmuəsində “*İrəvanı yallısı*” adı ilə rast gəlik [7; s.144].

Bizim 2003-cü ildə Şərurda əldə etdiyimiz yallının melodiyası 2018-ci ildə “Mütərcim” nəşriyyatında çapdan çıxmış “Azərbaycan yallıları” məcmuəmizdə hər iki adı ilə işıqlandırılmışdır [1; s.58].

Topluda yallının birinci hissəsi 3/4 ölçüdə (*allegro*), ikinci hissəsi 3/8 ölçüdə (*allegro*), üçüncü hissəsi isə 6/8 vəzn ölçüsündə (*presto*) təqdim olunmuşdur.

№18. İstibulaq / Qayış tutdu – iki hissəli yallı havasıdır. İstibulaq – Kəlbəcərlə Göyçə rayonları arasında yerləşən böyük bir kənddir. Rəqs bu kənddə yarandığından, həmin tarixi ərazinin adını daşıyır. Yallının ikinci adı isə onun oyun qaydaları ilə bağlıdır. Belə ki, yallıya düzülənlərin hamısının belində kəmərlər olmalıdır. Hər bir iştirakçı əllərlə özündən sağda və solda dayanan digər iştirakçıların arxada kəmərlərindən tutmalıdır. Bu səbəbdən rəqsi “*Qayış tutdu*” kimi də adlandırmışlar.

Şur məqamında səslənən yallının musiqisi ilk dəfə 2015-ci ildə tərəfimizdən nota yazılmış və 2018-ci ildə “Mütərcim” nəşriyyatında çapdan çıxmış “Azərbaycan yallıları” məcmuəmizdə hər iki adı ilə işıqlandırılmışdır [1; s.44].

Topluda yallının birinci hissəsi 3/8 ölçüdə (*andante*), ikinci hissəsi isə 6/8 vəzn ölçüsündə (*vivo*) təqdim olunmuşdur.

№19 – №20. Köçəri (2 variantda) – iki hissəli, yalnız kişilərin oynadığı yallı havasıdır. Rəqs, əsasən heyvandarlıqla məşğul olan, köçəri həyat tərzini keçirən tayfalara həsr edilərək “*Köçəri*” adlandırılmışdır. Yallı həm Naxçıvanda, həm də Qərbi Azərbaycan bölgəsində oynanılan məşhur rəqslərdəndir. Onun melodiyası ilk dəfə görkəmli musiqişünas-alim Bayram Hüseynli tərəfindən nota yazılmış və özünün 1965-ci ildə nəşr etdirdiyi “Azərbaycan xalq rəqs melodiyaları” adlı birinci dəftərində işıqlandırılmışdır [3; s.25].

Daha sonra yallının not yazısı Əhməd İsayadə və Nəriman Məmmədovun 1984-cü ildə nəşr olunmuş “Azərbaycan xalq mahnıları və oyun havaları” məcmuəsində “*Köçəri*” adı ilə də öz əksini tapmışdır [6; s.36].

Rəqsin digər bir not yazısına Əkrəm Məmmədlinin Kənan Məmmədli ilə birgə ərsəyə gətirdikləri, 2015-ci ildə Naxçıvanda çap olunmuş “Naxçıvan–

Şərur el yallıları” məcmuəsində “*Köçəri yallısı*” adı ilə rast gəlik [7; s.151].

Bizim 2003-cü ildə Şərurda əldə etdiyimiz və nota aldığımız yallının melodiyası 2018-ci ildə “Mütərcim” nəşriyyatında çapdan çıxmış “Azərbaycan yallıları” məcmuəmizdə özünə yer almışdır [1; s.27].

Topluda Segah məqamında səslənən yallının birinci hissəsi 2/4 ölçüdə (*andante*), ikinci hissəsi isə 6/8 ölçüsündə (*presto*) təqdim olunmuşdur.

№21. Qalaça – iki hissəli yallı havasıdır. “Kiçik qala” mənasını bildirən bu ad Azərbaycanda Laçın rayonunun inzibati ərazisinə daxil olan kəndin adından götürülmüşdür. Qalaça kəndinin cənub-şərqində yerləşən, XII – XIII əsrlərə aid olan bu qalanın qalıqları indi də qalmaqdadır. Rəqs İrəvan bölgəsinin Göyçə mahalında da oynanılan yallılardan olmuşdur.

Rəqsin melodiyası Şur muğam ailəsinə aid edilən kiçik həcmli Kürdü Şahnaz muğamı üstündə səslənir. Yallının musiqisi ilk dəfə 2015-ci ildə tərəfimizdən nota yazılmış və 2018-ci ildə “Mütərcim” nəşriyyatında çapdan çıxmış “Azərbaycan yallıları” adlı məcmuəmizdə işıqlandırılmışdır [1; s.73].

Topluda yallının birinci hissəsi 3/4 ölçüdə (*moderato*), ikinci hissəsi isə 6/8 vəzn ölçüsündə (*vivo*) təqdim edilmişdir.

№22. Qaraçuxa / Zağalı – iki hissəli yallı havasıdır. Bu gün rəqsin iki adı mövcuddur. “*Qaraçuxa*” – qədim zamanlarda el arasında insanı qoruyan “*mələk*”, “*ruh*” və ya yuxuda görülən “*nurani ağsaqqal kişi*” kimi bir varlığa deyiblər. Yallının ikinci adı olan Zağalı – İrəvan bölgəsində Göyçə mahalının Basarkeçər rayonunda böyük bir kəndin adıdır.

Şur məqamında səslənən yallının musiqisi ilk dəfə 2008-ci ildə tərəfimizdən nota yazılmış və 2018-ci ildə “Mütərcim” nəşriyyatında çapdan çıxmış “Azərbaycan yallıları” adlı məcmuəmizdə işıqlandırılmışdır [1; s.69].

Topluda yallının birinci hissəsi 2/4 ölçüdə (*andante*), ikinci hissəsi isə 6/8 və 3/4 ölçülərində (*vivo*) təqdim edilmişdir.

№23. Qəmlo – bir hissəli yallı havasıdır. Rəqsin adı Qərbi Azərbaycanda tanınmış xalq qəhrəmanı Abbasov Qəmbəralı İsmayıl oğlunun (1893-1931) şərəfinə “*Qəmlo*” adlandırılmışdır. Qəmbəralı xalq arasında Qəmlo ləqəbi ilə tanınmışdır.

Yallının melodiyası 2015-ci ildə tərəfimizdən nota yazılmış və 2018-ci ildə “Mütərcim” nəşriyyatında çapdan çıxmış “Azərbaycan yallıları” adlı məcmuədə işıqlandırılmışdır [1; s.94].

Onu da qeyd etməliyik ki, bu melodiya hal-hazırda Şərurda “*Çaleyi*” adı ilə tanınır. Həmin yallının not yazısı Əkrəm Məmmədlinin Kənan Məmmədli ilə birgə ərsəyə gətirdikləri, 2015-ci ildə Naxçıvanda çap olunmuş “Naxçıvan–Şərur el yallıları” məcmuəsində “*Çaleyi yallısı*” adı ilə öz əksini tapmışdır [7; s.69].

Topluda “*Qəmlo*” yallısının melodiyası “re” mayəli Şur məqamında, 6/8 vəzn ölçüsündə, *allegro* tempində təqdim edilmişdir.

№24. Laçın bala – bir hissəli yallı havasıdır. Qərbi Azərbaycanın İrəvan bölgəsində, Pəmbək və Dərələyəz mahallarında oynanılan məşhur yallıdır. Onun musiqisi ilk dəfə 2007-ci ildə tərəfimizdən nota yazılmış və 2018-ci ildə “Mütərcim” nəşriyyatında çapdan çıxmış “Azərbaycan yallıları” adlı məcmuədə işıqlandırılmışdır [1; s.37].

Topluda rəqsin melodiyası “re” mayəli Şur məqamında, 6/8 vəzn ölçüsündə, *moderato* tempində təqdim olunmuşdur.

№25. Məhsul – iki hissəli yallı havasıdır. Kəlbəcər rayonunda, eləcə də İrəvanın Göyçə gölü ətrafı kəndlərində oynanılan tanınmış rəqsdir. Xalqın birgə əməyinə həsr olunan bu yallı havası insanların bol məhsul əldə etməsi sevincindən yaranmışdır.

Yallının musiqisi ilk dəfə 2015-ci ildə tərəfimizdən nota yazılmış və 2018-ci ildə “Mütərcim” nəşriyyatında çapdan çıxmış “Azərbaycan yallıları” adlı məcmuəmizdə işıqlandırılmışdır [1; s.99].

Topluda Şur məqamında səslənən yallının birinci hissəsi 2/4 ölçüdə (*andante*), ikinci hissəsi isə 6/8 vəzn ölçüsündə (*allegretto*) təqdim edilmişdir.

№26. Mərcaclar / Cüt yallı – iki hissəli yallı havasıdır. İlk adı “*Mərcaclar*” olan rəqsin sonradan “*Cüt yallı*” kimi də adlanması onun oyun qaydasına əsaslanmışdır. Belə ki, həm kişilərin, həm də qadınların qarışıq ifa etdiyi bu yallıda iştirakçılar cüt-cüt, yəni yan-yana 2 kişi, sonra 2 qadın olaraq düzülür. Yallının birinci hissəsi iştirakçılar tərəfindən xorla oxunaraq oynanılır.

Rəqsin ilk not yazısını Əkrəm Məmmədlinin Kənan Məmmədli ilə birgə ərsəyə gətirdikləri, 2015-ci ildə Naxçıvanda çap olunmuş “Naxçıvan–Şərur el yallıları” məcmuəsində “*Mərcaclar yallısı*” adı ilə rast gəlirik [7; s.188].

Bizim 2007-ci ildə əldə etdiyimiz və nota aldığımız yallının melodiyası 2018-ci ildə “Mütərcim” nəşriyyatında çapdan çıxmış “Azərbaycan yallıları” məcmuəsində hər iki adı ilə işıqlandırılmışdır [1; s.88].

Topluda Segah muğamının “Şikəsteyi-fars” şöbəsi üstündə səslənən yallının birinci hissəsi 2/4 ölçüdə (*andante*), ikinci hissəsi isə 6/8 vəzn ölçüsündə (*vivo*) təqdim edilmişdir.

№27. Məzrə / Çubuqlu yallı – iki hissəli yallı havasıdır. Məzrə – İrəvan bölgəsində Göyçə mahalının Basarkeçər rayonunda çox böyük ərəziyə malik olan kənddir (Böyük Məzrə və Kiçik Məzrə kəndləri). Yallı bu bölgədə yaşayan azərbaycanlıların ən sevimli rəqslərindəndir. Rəqsin ikinci adı “*Çubuqlu yallıdır*”. Bunun da əsas səbəbi iki sırada düzülmüş dəstə yallıbaşılarının döyüş zamanı çubuqdan istifadə etmələridir. Belə ki, yallı başlanarkən hər iki yallıbaşı sağ əlində yuxarı qaldırılmış vəziyyətdə çubuq tutmalıdır.

Şüştər ladında səslənən yallının musiqisi ilk dəfə 2008-ci ildə tərəfimizdən nota yazılmış və 2018-ci ildə "Mütərcim" nəşriyyatında çapdan çıxmış "Azərbaycan yallıları" məcmuəsində hər iki adı ilə işıqlandırılmışdır [1; s.84].

Topluda yallının birinci hissəsi 2/4 ölçüdə (*andante*), ikinci hissəsi isə 6/8 və 3/4 ölçülərində (*allegro*) təqdim olunmuşdur.

№28. Nare – bir hissəli yallı havasıdır. Yallı həm Naxçıvanda, həm də Qərbi Azərbaycan bölgəsində oynanılan rəqslərdəndir.

Yallının ilk not yazısına Əkrəm Məmmədlinin Kənan Məmmədli ilə birgə ərsəyə gətirdikləri, 2015-ci ildə Naxçıvanda çap olunmuş "Naxçıvan–Şərur el yallıları" məcmuəsində "*Nareyi yallısı*" adı ilə rast gəlik [7; s.194].

Bizim 2003-cü ildə Şərurda əldə etdiyimiz və nota aldığımız yallının melodiyası 2018-ci ildə "Mütərcim" nəşriyyatında çapdan çıxmış "Azərbaycan yallıları" məcmuəsində "*Nare*" adı ilə işıqlandırılmışdır [1; s.64].

Topluda yallının melodiyası "re" mayəli Şur məqamında, 6/8 ölçüsündə, *allegro* tempində təqdim edilmişdir.

№29. Papılı – iki hissəli yallı havasıdır. Rəqsin adı Cəbrayıl rayonunun ərazisində yerləşən Papı kəndinin şərafinə adlandırılmışdır. Güman edilir ki, yallının müəllifi həmin kəndin sakinlərindən olmuşdur. Bu rəqs həm Naxçıvanda, həm də İrəvanın Göyçə mahalında oynanılan yallılardandır.

Segah məqamında səslənən yallının ilk not yazısına Əkrəm Məmmədlinin Kənan Məmmədli ilə birgə ərsəyə gətirdikləri, 2015-ci ildə Naxçıvanda çap olunmuş "Naxçıvan–Şərur el yallıları" məcmuəsində "*Nuran yallısı*" adı ilə rast gəlik [7; s.197].

Bizim 2015-ci ildə əldə etdiyimiz və nota aldığımız yallının melodiyası 2018-ci ildə "Mütərcim" nəşriyyatında çapdan çıxmış "Azərbaycan yallıları" məcmuəmizdə "*Papılı*" adı ilə işıqlandırılmışdır [1; s.68].

Topluda yallının birinci hissəsi ("Şikəsteyi-fars" şöbəsi üstündə) 2/4 ölçüdə (*andante*), ikinci hissəsi isə ("Segah") 6/8 vəzn ölçüsündə (*vivo*) təqdim edilmişdir.

№30. Paşa köçdü / Cüt ayaq – iki hissəli yallı havasıdır. Qərbi Azərbaycanın İrəvan bölgəsində, əsasən də Pəmbək mahalında tanınmış havalarındandır. İlk dəfə "*Paşa köçdü*" adı ilə yaranmış yallı havası sonralar "*Cüt ayaq*" kimi də adlandırılmışdır. Bu da rəqsin xoreoqrafik oyun qaydasına əsaslanır. Belə ki, oyun zamanı iştirakçılar tez-tez ayaqlarını bir-birinə söykəyərək cütləşdirirlər.

Şur məqamında səslənən yallının musiqisi ilk dəfə 2007-ci ildə tərəfimizdən nota yazılmış və 2018-ci ildə "Mütərcim" nəşriyyatında çapdan çıxmış "Azərbaycan yallıları" məcmuəmizdə hər iki adı ilə işıqlandırılmışdır [1; s.90].

Topluda yallının birinci hissəsi 3/4 ölçüdə (*vivo*), ikinci hissəsi isə 6/8 vəzn ölçüsündə (*allegro*) təqdim edilmişdir.

№31. Sabahı / Çarpaz yallı – iki hissəli yallı havasıdır. Bu yallı Qərbi Azərbaycan ərazisi olan İrəvan bölgəsinin Pəmbək mahalında oynanılan məşhur havalardandır. İlk dəfə "*Sabahı*" adı ilə yaranmış rəqsə sonradan "*Çarpaz yallı*" adını da vermişlər. Yallının bu adı onun xoreoqrafik gediş qaydası ilə əlaqədardır.

Rəqsin musiqisi ilk dəfə 2007-ci ildə tərəfimizdən nota yazılmış və 2021-ci ildə "Şərq-Qərb" nəşriyyatında çapdan çıxmış "Azərbaycan qədim rəqs havaları" adlı məcmuəmizdə işıqlandırılmışdır [2; s.490].

Topluda Şur məqamında səslənən yallının birinci hissəsi 5/4 ölçüdə (*moderato*), ikinci hissəsi isə 6/8 vəzn ölçüsündə (*vivo*) təqdim olunmuşdur.

№32. Şadılı – iki hissəli yallı havasıdır. Şadılı – Goranboy rayonunun inzibati ərazisinə aid olan qədim kənddir. Bu məkanda yaranan rəqs həmin tarixi ərazinin adını da daşıyır. Şadılı – həm də qədim türk tayfalarından birinin adıdır. Yallı həm yarandığı ərazidə, həm də Qərbi Azərbaycan

bölgəsinin Göyçə və Pəmbək mahallarında oynanılan tanınmış havalandır.

Şur məqamında səslənən yallının musiqisi ilk dəfə 2007-ci ildə tərəfimizdən nota yazılmış və 2021-ci ildə “Şərq-Qərb” nəşriyyatında çapdan çıxmış “Azərbaycan qədim rəqs havaları” adlı məcmuəmizdə işıqlandırılmışdır [2; s.400].

Topluda yallının birinci hissəsi 3/4 ölçüdə (*moderato*), ikinci hissəsi isə 6/8 və 3/4 vəzn ölçülərində (*vivo*) təqdim edilmişdir.

№33. Şirxanı – iki hissəli yallı havasıdır. Onun melodiyası həm Naxçıvanda, həm də Qərbi Azərbaycan ərazisi sayılan Göyçə və Pəmbək mahallarında oynanılan tanınmış havalarındandır.

Yallının ilk not yazısı 2015-ci ildə Naxçıvanda çap olunmuş, Əkrəm Məmmədli və Kənan Məmmədlinin birgə ərsəyə gətirdikləri “Naxçıvan–Şərur el yallıları” məcmuəsində “*Şirxanı yallısı*” adı ilə öz əksini tapmışdır [7; s.249].

Bizim 2007-ci ildə əldə etdiyimiz yallının musiqisi nota yazılaraq 2021-ci ildə “Şərq-Qərb” nəşriyyatında çapdan çıxmış “Azərbaycan qədim rəqs havaları” adlı məcmuəmizdə “*Şirxanı*” adı ilə işıqlandırılmışdır [2; s.431].

Topluda Rast məqamında səslənən yallının birinci hissəsi 2/4 ölçüdə (*andante*), ikinci hissəsi isə 6/8 ölçüsündə (*vivo*) təqdim olunmuşdur.

№34. Taciri – iki hissəli yallı havasıdır. Azərbaycanın Kəlbəcər və Laçın rayonlarında, eləcə də İrəvanın Göyçə gölü ətrafı kəndlərində oynanılan tanınmış rəqslərdəndir.

Rast məqamında səslənən yallının musiqisi ilk dəfə 2015-ci ildə tərəfimizdən nota yazılmış və 2018-ci ildə “Mütərcim” nəşriyyatında çapdan çıxmış “Azərbaycan yallıları” adlı məcmuədə işıqlandırılmışdır [1; s.85].

Topluda yallının birinci hissəsi 2/4 ölçüdə (*andante*), ikinci hissəsi isə 6/8 və 3/4 vəzn ölçülərində (*allegro*) təqdim edilmişdir.

№35. Tamaşa / Dəsmal yallısı – üç hissəli yallı havasıdır. Kəlbəcər rayonunda, eləcə də İrəvanın Göyçə gölü ətrafı kəndlərində oynanılan rəqsdir. “*Tamaşa*” adı Kəlbəcər rayonunun inzibati ərazisinə daxil olan kəndin adından götürülmüşdür. Yallının ikinci adı isə onun xoreoqrafik oyun qaydasına əsasən verilmişdir. Belə ki, yallı gedənlərin hər birinin əlində dəsmal olmalıdır.

Şur məqamında səslənən yallının musiqisi ilk dəfə 2015-ci ildə tərəfimizdən nota yazılmış və 2018-ci ildə “Mütərcim” nəşriyyatında çapdan çıxmış “Azərbaycan yallıları” məcmuəmizdə hər iki adı ilə öz işıqlandırılmışdır [1; s.98].

Topluda yallının birinci hissəsi 2/4 ölçüdə (*andante*), ikinci hissəsi 6/8 ölçüdə (*allegro*), üçüncü hissəsi yenə də 6/8 ölçüsündə (*presto*) təqdim edilmişdir.

№36 – №37. Tənzərə (2 variantda) – iki hissəli yallı havasıdır. Yallı həm Naxçıvanda, həm də Qərbi Azərbaycan bölgəsində oynanılan məşhur rəqslərdəndir.

Şur məqamında səslənən yallının hər iki variantının ilk not yazısı görkəmli musiqişünas-alim Bayram Hüseynli tərəfindən yazılmış və özünün 1965-ci ildə nəşr etdiyi “Azərbaycan xalq rəqs melodiyaları” adlı birinci dəftərində “Tənzərə” (Noraşen variantı) [3; s.30] və “Tənzərə” (Ordubad variantı) [3; s.29] adları ilə işıqlandırılmışdır.

Daha sonra rəqsin not yazısı Əhməd İsadə və Nəriman Məmmədovun 1984-cü ildə nəşr olunmuş “Azərbaycan xalq mahnıları və oyun havaları” məcmuəsində “*Tənzərə*” adı ilə öz əksini tapmışdır [6; s.46].

Rəqsin musiqisinə Əkrəm Məmmədlinin Kənan Məmmədli ilə birgə ərsəyə gətirdikləri, 2015-ci ildə Naxçıvanda çap olunmuş “Naxçıvan–Şərur el yallıları” məcmuəsində “*Tənzərə yallısı*” adı ilə rast gəlirik [7; s.255].

Bizim 2003-cü ildə əldə etdiyimiz və nota aldığımız yallının hər iki variantının melodiyası 2018-ci ildə “Mütərcim” nəşriyyatında çapdan

çıxmış “Azərbaycan yallıları” adlı məcmuəmizdə özünə yer almışdır [1; s.54].

Topluda yallının birinci hissəsi 2/4 ölçüdə (*andante*), ikinci hissəsi isə 6/8 ölçüsündə (*allegro*) təqdim edilmişdir.

№38. Tərs yallı / Qarabağı – iki hissəli yallı havasıdır. Rəqsin ikinci “Qarabağı” adı – İrəvan qəzasının inzibati-ərazi bölgüsünə daxil olan Qarabağlar rayonunun adı ilə əlaqəlidir. 1949-cu ildə bu rayonun adı ləğv edilərək, ərazisi Vedi rayonunun tabeliyinə verilmişdir. Rəqsin ilk adı isə onun xoreoqrafik gediş hərəkətlərinə əsasən “*Tərs yallı*” adlandırılmışdır.

Rast məqamında səslənən yallının musiqisi ilk dəfə 2007-ci ildə tərəfimizdən nota yazılmış və 2018-ci ildə “Mütərcim” nəşriyyatında çapdan çıxmış “Azərbaycan yallıları” məcmuəmizdə hər iki adı ilə işıqlandırılmışdır [1; s.92].

Topluda yallının birinci hissəsi 3/4 ölçüdə (*allegro*), ikinci hissəsi isə 6/8 və 3/4 vəzn ölçülərində (*presto*) təqdim edilmişdir.

№39. Uğur bəyi – iki hissəli yallı havasıdır. Bu rəqs Qərbi Azərbaycan ərazisi olan İrəvan bölgəsinin Pəmbək mahalında oynanılan məşhur havalardandır. Pəmbək – hələ Səfəvilər dövlətində Qarabağ bəylərbəyliyiyyənin doqquz mahalından biri olmuşdur.

Rəqsin musiqisi ilk dəfə 2007-ci ildə tərəfimizdən nota yazılmış və 2021-ci ildə “Şərq-Qərb” nəşriyyatında çapdan çıxmış “Azərbaycan qədim rəqs havaları” adlı məcmuəmizdə işıqlandırılmışdır [2; s.403].

Topluda Şur məqamında səslənən yallının birinci hissəsi 2/4 ölçüdə (*andante*), ikinci hissəsi isə 6/8 və 3/4 ölçülərində (*allegro*) təqdim olunmuşdur.

№40. Ulu yurd – iki hissəli yallı havasıdır. Qərbi Azərbaycan ərazisində, Göyçə mahalının Basarkeçər rayonunda oynanılan məşhur rəqslərdəndir. Onun “*Qayabaşı*” adlanan ikinci hissəsi toy şənliklərində müstəqil rəqs havası kimi də ifa edilir.

Şur məqamında səslənən yallının musiqisi ilk dəfə 2008-ci ildə tərəfimizdən nota alınmış və 2018-ci ildə “Mütərcim” nəşriyyatında çapdan çıxmış “Azərbaycan yallıları” məcmuəsində hər iki adı ilə öz əksini tapmışdır [1; s.40].

Topluda yallının birinci hissəsi 2/4 ölçüdə (*andante*), ikinci hissəsi isə 6/8 vəzn ölçüsündə (*vivo*) təqdim edilmişdir.

№41. Üç pəncə / Axsaq yallı – iki hissəli yallı havasıdır. Bu yallı həm Naxçıvanda, həm də İrəvan bölgəsində oynanılan rəqslərdəndir. Yallının süjet xətti bir pəncəsi əzilmiş ayının üç pəncə üstə axsaya-axsaya gəzməsidir. Bu səbəbdəndir ki, “*Üç pəncə*” kimi tanınan rəqsə sonralar “*Axsaq yallı*” adını da vermişlər. Naxçıvan bölgəsində yallını “*Çolağı*” kimi də adlandırırlar.

Şüştər məqamında səslənən yallının musiqisi ilk dəfə 2008-ci ildə tərəfimizdən nota yazılmış və 2018-ci ildə “Mütərcim” nəşriyyatında çapdan çıxmış “Azərbaycan yallıları” məcmuəmizdə hər iki adı ilə işıqlandırılmışdır [1; s.70].

Topluda yallının birinci hissəsi 2/4 ölçüdə (*andante*), ikinci hissəsi isə 6/8 vəzn ölçüsündə (*vivo*) təqdim edilmişdir.

№42. Ver-veri – bir hissəli yallı havasıdır. Qərbi Azərbaycan ərazisinin İrəvan və Göyçə bölgələrində oynanılan məşhur rəqslərdəndir.

Yallının musiqisi ilk dəfə 2007-ci ildə tərəfimizdən nota yazılmış və 2018-ci ildə “Mütərcim” nəşriyyatında çapdan çıxmış “Azərbaycan yallıları” adlı məcmuədə öz əksini tapmışdır [1; s.83].

Topluda rəqsin melodiyası “mi” mayəli Segah məqamında, 6/8 vəzn ölçüsündə, *allegro* tempində təqdim edilmişdir.

№43. Yellicə / Novruzu – iki hissəli yallı havasıdır. Rəqsin ilk adı olan Yellicə toponim olaraq Kəlbəcər rayonunun inzibati ərazisində kənd adıdır. Bu tarixi ərazidə yaranmış rəqsə həmin kəndin adı verilmişdir. Hər il

Novruz bayramında oynanılan yallı sonralar öz adı ilə deyil, “Novruz” kimi də tanınmışdır.

Şur məqamında səslənən yallının musiqisi ilk dəfə 2015-ci ildə tərəfimizdən nota yazılmış və 2018-ci ildə “Mütərcim” nəşriyyatında çapdan çıxmış “Azərbaycan yallıları” məcmuəmizdə hər iki adı ilə işıqlandırılmışdır [1; s.49].

Topluda yallının birinci hissəsi 2/4 ölçüdə (*andante*), ikinci hissəsi isə 6/8 vəzn ölçüsündə (*vivo*) təqdim edilmişdir.

ƏDƏBİYYAT SİYAHISI

Azərbaycan dilində

1. Bəhmənli R.B. Azərbaycan yallıları. Bakı, “Mütərcim”, 2018, 140 s.
2. Bəhmənli R.B. Azərbaycan qədim rəqs havaları. Bakı, “Şərq-Qərb”, 2021, 672 s.
3. Hüseynli B.X. Azərbaycan xalq rəqs melodiyaları. I dəftər. Bakı, Azər nəşr, 1965, 42 s.
4. Halk müzigiimizdə oyun və saz havaları (Birinci Cilt). Derleyen Salih Turhan. Ankara, 2007, 880 s.
5. İrəvan əyalətinin icmal dəftəri (araşdırma, tərcümə, qeyd və əlavələrin müəllifləri: Z.Bünyatov və H.Məmmədov (Qaramanlı). Bakı, “Elm”, 1996, 184 s.
6. İsadə Ə.İ., Məmmədov N.H. Azərbaycan xalq mahnıları və oyun havaları. Bakı, Elm, 1984, 74 s.
7. Məmmədli Ə.M. və Məmmədli K.Ə. Naxçıvan-Şərur el yallıları. Naxçıvan, Əcəmi Nəşriyyatı Poliqrafiya Birliyi, 2015, 276 s.

Rus dilində

8. Алекперова А.М. Хороводные танцы яллы Нахичеванской зоны. (Дис. раб. насоиск. канд. искусств.) Баку, 1994, 124 с.
9. Армянские народные песни и пляски. /составитель Татул Алтунян. Ереван, Армянское государственное издательство «Айпетаран», 1958.
10. Армянские танцы. /Облегченное переложение для фортепьяно Э.Багдасаряна. Ереван, «Армгосиздат», 1961, 80 с.

11. Давтян Н.А, Давтян Р.А, Галстян Г.Г. Армянские танцы и их особенности. «Краски мира-2018», Сборник студенческих работ. Белгород, «БелГУ», 2018, стр.5-10
12. Лисициан С.С. Старинные пляски и танцевальные представления армянского народа., том I. Ереван, «Академии наук Армянской ССР», 1958, 612 с.
13. Музыкальная энциклопедия. /главный редактор Ю.В.Кельдыш., 3-й том. Москва, «Советская энциклопедия», 1976, 1102 с.
14. Пагиревь Д.Д. Алфавитный указатель к пятиверстной карты Кавказского края, издания Кавказского Военно-Топографического Отдела. Записки Кавказского отдела Императорского Русского Географического общества. Книжка XXX. Тифлись, «Типография К.П.Козловского», 1913.
15. Хумарян К. Армянский танец: радость жизни и связь с предками. Газета «Нахичеванская-на-Дону», 25 декабрь 2013.

Elektron resurs

16. <https://youtu.be/7T6EhD1whU0>
17. <https://youtu.be/OPb0oPjUPnc>
18. <https://youtu.be/DMxDmdLWpA4>
19. <https://youtu.be/bptx-c3YDJg>
20. <https://youtu.be/IHZRxAt0pOw>
21. <https://youtu.be/PxB98JT5JmQ> (34:23)
22. <https://youtu.be/P1Th2v7uPCM>
23. <https://youtu.be/AWX8PIV3vj8>
24. <https://youtu.be/hLAJMROJfSY>

25. <https://youtu.be/PxB98JT5JmQ> (14:57)
26. https://youtu.be/Jfa88m_4uww
27. <https://youtu.be/Vn8JBhU9ArA>
28. <https://youtu.be/Jdw4JhE2YqQ>
29. https://youtu.be/Vz_F7PsoB5E (53:34)
30. <https://youtu.be/EHb4DJVZMME> (26:02)
31. <https://youtu.be/l7xyGKDkEyA> (01:54)
32. <https://youtu.be/x7RrIVZApnl> (25:57)
33. <https://youtu.be/CvEbiU2nlrg> (10:05)

MÜNDƏRİCAT

ÖN SÖZ	4
ERMƏNİ PLAGİATINA MƏRUZ QALMIŞ QƏRBİ AZƏRBAYCAN YALLILARI	6
QƏRBİ AZƏRBAYCAN YALLILARININ ORİJİNAL NOT YAZILARI	
1. AĞBABA	38
2. AĞBULAQ	40
3. ALA GÜLBƏNGİ	41
4. BABACAN / TEYMUR AĞA	42
5. ÇƏÇƏLƏ BARMAQ	43
6. ÇƏMBƏRƏK / DABAN DURMA	44
7. ÇƏMƏNKƏND	45
8. ÇİLGƏZ / İKİ DƏSTƏ	46
9. DİZDƏN QIRMA / AĞIR YALLI	47
10. EL YALLISI	48
11. GÖYÇƏ	50
12. GÜLBƏNDİ	51
13. GÜLÜ BASMA / MƏMMƏDBAĞIRI	53
14. GÜMRÜ	54
15. HACI NƏZƏR	55
16. HƏRBƏ-ZORBA / ÜZ-ÜZƏ	56
17. İRƏVAN / DÖRDAYAQ	57
18. İSTİBULAQ / QAYIŞ TUTDU	59
19. KÖÇƏRİ (I variant)	60
20. KÖÇƏRİ (II variant)	62

21. QALAÇA	63
22. QARAÇUXA / ZAĞALI	64
23. QƏMLƏ	65
24. LAÇIN BALA	66
25. MƏHSUL	67
26. MƏRCANLAR / CÜT YALLI	68
27. MƏZRƏ / ÇUBUQLU YALLI	69
28. NARE	70
29. PAPILI	71
30. PAŞA KÖÇDÜ / CÜT AYAQ	72
31. SABAHİ / ÇARPAZ YALLI	73
32. ŞADILI	74
33. ŞİRXANI	75
34. TACİRİ	76
35. TAMAŞA / DƏSMAL YALLISI	77
36. TƏNZƏRƏ (I variant)	79
37. TƏNZƏRƏ (II variant)	80
38. TƏRS YALLI / QARABAĞI	81
39. UĞUR BƏYİ	82
40. ULU YURD	83
41. ÜÇ PƏNCƏ / AXSAQ YALLI	85
42. VER-VERİ	86
43. YELLİCƏ / NOVRUZU	87
YALLILAR HAQQINDA	89
ƏDƏBİYYAT SİYAHISI	107

Rauf Bəhmənli

**ERMƏNİ PLAGİATINA MƏRUZ QALMIŞ
QƏRBİ AZƏRBAYCAN YALLILARI**

i M Z A

NƏŞRLƏR EVİ

Nəşriyyat direktoru: Səbuhi Aslan
Texniki redaktor: Hüseyn Məmmədov

Dizayner: Nifdiyeva Aytəkin

Korrektor: Rauf İlyasovlu

Çapa imzalanıb: 10.05.2022.

Nəşrin formatı: 60x84 1/16.

Ofset çapı. Əla növ kağız.

Şerti çap vərəqi: 11. Tiraj: 200.

Ünvan: Bakı, Mətbuat prospekti 529-cu məhəllə.

Email: imza_nesrler_evi@mail.ru